

İkinci Bayar Hükümetini Sarsan Yolsuzluk Hadiselerine İki Örnek: Satie ve İmpeks

Gürhan Kınalı*

Özet

Atatürk ve Başbakan İnönü arasındaki anlaşmazlıklar 1937 sonbaharında onarılamaz seviyeye ulaşınca Bayar Başbakanlığa getirildi. Bu durum İnönü-Bayar rekabetine yeni bir boyut eklemişti. Atatürk'ün vefatı sonrası İnönü Cumhurbaşkanı seçildi. Bayar görevine devam ediyordu ancak kendi döneminde faaliyete geçen Denizbank bir süre sonra yolsuzluk haberlerinin odağı haline geldi. Soruşturmanın Bayar'ın Başbakanlığı dönemi ve kadrolarına yoğunlaşması onun siyasi gücünün kırılmak istendiği izlenimini doğurmuştu. Olayların aynı anda gündeme gelmesi bu tezi kuvvetlendiriyordu. Otoritesi sarsılan Bayar istifaya mecbur oldu. Fakat Bayar'ın siyasi inzivaya çekilmesine yarayan yolsuzluk soruşturmaları beraatla sonuçlandı. Çalışmada, Bayar hükümetini sarsan Denizbank soruşturmaları, İmpeks ve Satie Olayları kapsamında incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Denizbank, İmpeks, Satie, İsmet İnönü, Celal Bayar, Refii Bayar

Two Examples of Corruption Incidents That Have Shaken the Second Government of Bayar: Satie and Impeks

Abstract

When the conflicts between Atatürk and the Prime Minister İnönü grew to an irreparable point during the autumn of 1937, Bayar was appointed as the Prime Minister. This situation added a new dimension to İnönü-Bayar rivalry. İnönü was elected as the President of the republic after Atatürk's death. Bayar was carrying on his duty but Denizbank which was started up during his time became the centre of news of corruption after a while. Investigations that were mainly directed towards Bayar's prime ministerial time and personnel gave the impression that Bayar's political power was wanted to be reduced. Simultaneous events that were brought to agenda

* Okutman, Kırklareli Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü, gurhan.kinali@klu.edu.tr. (ORCID ID: 0000-0002-1645-3480)
(Makale Gönderim Tarihi: 23.06.2017, Makale Kabul Tarihi: 01.10.2017)

were supporting this thesis. Bayar, whose authority was shaken, had to resign. Still, corruption investigations that forced Bayar to estrange himself from political life ended in acquittals. In this study, Denizbank investigations which have shaken the Bayar's government have been examined within the scope of Impeks and Satie events.

Keywords: Denizbank, Impeks, Satie, İsmet İnönü, Celal Bayar, Refii Bayar

Giriş

Celal Bayar Türkiye İş Bankası Genel Müdürü olarak özverili çalışmalarıyla Atatürk'ün beğenisini ve yakınlığını kazanmıştı.¹ Bayar, banka kurulduktan sonra özel girişimcilere, ticarete ve sanayi yatırımlarına kaynak sağlayan “serbest ekonomi” yanlısı grubun merkezine yerleşmişti.² 1932 yılında İsmet İnönü Hükümeti kâğıt sanayii konusunda girişimlerde bulunan Bayar'a istediği desteği vermeyince Atatürk, Ekonomi Bakanı Mustafa Şeref Özkan'ı istifaya zorlamıştı. Üstelik Özkan'ın yerine İnönü'nün iktisadi konularda görüş ayrılıkları yaşadığı Bayar'ı atamıştı.³ Tezel'e göre Ekonomi Bakanı Özkan'ın öncülüğünü yaptığı bir grubun devletçiliği, “özel mülkiyet ve girişime dayanan kapitalist piyasa ekonomisinin yerine ikame

¹ Bayar'ın milli banka fikrini ilk ortaya atanlardan biri olduğu söylenebilir. Anlatıldığına göre Atatürk, Osmanlı Bankası'ndaki tasarruflarının nasıl değerlendirilmesi gerektiğini o dönemde Mübadele, İmar ve İskân Bakanlığında çalışan Celal Bayar'a sordurur. Bayar, şu tavsiyede bulunur: “En iyisi o tasarrufu maya yaparak, memur, tüccar, subay, esnaf, çiftçi, herkesin ortağı olabileceği milli bir müessese olarak bir banka kuralım.” Bu teklifi beğendiği anlaşılan Atatürk Mayıs 1924 sonlarında bir akşam Bayar'a “bir milli banka kuralım” demiştir. Bkz.; Burhan Ulutan, “Celâl Bayar'ın Ekonomi Politikası ve Uygulamaları”, *100. Yaşında Celal Bayar'a Armağan*, Haz. Mükerrrem Sarol, İsmet Bozdağ, İstanbul, Tercüman Yayınları, 1982, s.285.

² Tefvik Çavdar, *Türkiye'de Liberalizm (1860-1990)*, Ankara, İmge Kitabevi, 1992, s.207.

³ Kılıç Ali, *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, Haz. Hulûsi Turgut, 18.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016, s.280-282., Rıdvan Akın, *Türk Siyasâl Tarihi 1908-1920*, İstanbul, XII Levha Yayınları, 2010, s.298-300., Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam (1884-1938)*, C.I, 14.bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2011, s.464-465.

edilecek bir sanayileşme modeline dönüştürmek istemeleri, Başbakan İnönü'nün bu çabaya zımnî olarak katılması" Atatürk'ün müdahalesine yol açmıştı.⁴ Neticede Bayar'ın tercih edilmesi "devletçiliğin bazı aşırı görüşlerinin frenlenmesi ve itidal yönünde etkiler" yapmıştı.⁵ 1932-1937 yıllarında Ekonomi Bakanlığı yapan Bayar ile Başbakan İnönü beklenildiği üzere uyumlu bir görüntü sergilemekte zorlanmışlardı. Atatürk, bu süreçte ikili arasında köprü görevi görmüştü.

Atatürk'ün başarısız gördüğü hükümet üyelerini İnönü'ye danışmadan istifaya zorlaması iki dostun arasını hızla açmıştı. Dış politika alanında Hatay sorunu aralarındaki anlaşmazlıkları arttırmıştı. Atatürk, Hatay konusunda pasif bir tutum sergilendiğini düşünüyordu. Atatürk ve İnönü arasındaki sorunların temel kaynaklarından biri de ekonomi politikalarındaki görüş ayrılıklarıydı. İnönü'nün başbakanlığı döneminde ciddi bir ekonomik kalkınma sağlanamadığı kanaatinde olan Atatürk, devletçi ekonomi politikalarının revaçta olduğu 1930'ların başında özel girişimin öncülüğünü temel alan Celal Bayar'ı Ekonomi Bakanlığı'na atayarak İnönü'ye mesaj vermişti.⁶

Nyon Konferansı'nı takiben Atatürk Orman Çiftliği Bira Fabrikası'nın geliştirilmesine ilişkin projelerin yarattığı gerilim Atatürk-İnönü birlikteliğini daha da sarstı. Atatürk, bu anlaşmazlık esnasında Tarım Bakanı Muhlis Erkmen'in istifasını istemişti. İnönü, Bakanlar Kurulu üyelerinin de bulunduğu ortamda bakanların haberi olmadan istifaya mecbur bırakılmasına uygunsuz bir dille tepki göstermiş, bu çıkış ikili arasındaki bağı tamamen koparmıştı.⁷

⁴ Yahya S. Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, 5.bs., İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002, s.255.

⁵ Korkut Boratav, *Türkiye'de Devletçilik*, 2.bs., Ankara, İmge Kitabevi, 2006, s.154.

⁶ Cemil Koçak, "Siyasal Tarih (1923-1950)", *Yakınçağ Türkiye Tarihi 1908-1980*, C.I, Haz. Sina Akşin, İstanbul, Milliyet Yayınları, [t.y.], s.157-158.

⁷ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi III: Yeni Türkiye'nin Oluşumu (İkinci Bölüm) (1923-1938)*, 2.bs., Ankara, Bilgi Yayınevi, 2010, s202-204., Akın, a.g.e., s.302., Ali, a.g.e., s.308-316., Falih Rıfki Atay, *Çankaya*, İstanbul, Bateş Yayınları, 1980, s.495-496., Aydemir, *İkinci Adam*, C.I, s.493-495.

Neticede Atatürk, 1925 Mart'ından itibaren aralıksız görev yapan İnönü'yü 1937 Eylül'ünde azletmiş, yerine ekonomi politikalarını takdir ettiği Bayar'ı atamıştı. Atatürk, planlı döneme geçildiğinden beri Bayar'ın "mutedil devletçilik anlayış ve tatbikatını" İnönü'nün "katı devletçiliğine" tercih etmişti.⁸ Bayar yeni hükümeti kurarken önceki listeye sadık kalmak istemiş, ancak İnönü'nün azledilmesine tavır alan Sağlık Bakanı Refik Saydam'ı ikna edememişti.

Henüz göreve başlayan Bayar, kısa sürede Denizbank Kanunu Tasarısı'nı Meclis gündemine aldırarak, 27 Aralık 1937'de yasalaşmasını sağladı. Denizbank'ın görev alanı oldukça genişti. 3295 Sayılı Kanun kapsamında, bankanın uhdesine geçen ve geçecek tek el ve imtiyazlar işletilecekti. Deniz, göl, nehir ve limanlar ile bunların kıyılarında denizciliğe dâhil her çeşit iş yapılacak ve bu işler için taahhüde girilebilecekti. Denizcilik işlerine kredi açılacak, her çeşit banka işlemleri yapılacaktı.⁹ Bayar, Türkiye İş Bankası'nın yetmiş kadrolarını yeni bankaya aktararak tecrübelerinden yararlanmayı amaçladı. Bu doğrultuda Türkiye İş Bankası İstanbul Şubesi Müdürü Yusuf Ziya Öniş yeni bankanın başına getirildi.¹⁰

Bayar'ın Atatürk'ün vefatına kadar olan başbakanlığı döneminde parti içinde ve Meclisin yapısında önemli bir değişiklik yaşanmadı. Atatürk'ün hastalığı ilerledikçe yeni cumhurbaşkanı konusunda kulis faaliyetleri yoğunlaştı. Atatürk'e yakın isimlerden olan Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü Aras Meclisin yakınlık duyduğu İnönü'nün uzaklaştırılması adına ABD'ye büyükelçi olarak atanması girişimlerinde bulunmuş, sonuç alamamıştı.¹¹ İnönü, bu gelişmeyi şöyle açıklamıştı:

"Bir aralık, benim Amerika'ya büyükelçi tayin olacağım havadisi çıktı. Hiç haberim yoktu. Fena halde canım sıkıldı ve çok müteessir oldum. Şiddetli tepki gösterdim. İlk buluştuğum hafta Tefik Rüştü Bey'e sordum.

⁸ M. Âkif Tural, *Atatürk Devrinde İktisâdi Yapılaşma ve Celâl Bayar (1920-1938)*, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987, s.148.

⁹ T.B.M.M. *Zabıt Ceridesi*, Devre:V, Cilt: XXI, 27.12.1937, s.109-122.

¹⁰ BCA, Fon No: 30 18 1 2 Kutu No: 82 Dosya No: 6 Sıra No: 2, s.1., Akın, a.g.e., s.305.

¹¹ Koçak, *Siyasal Tarih (1923-1950)*, s.157-160., Tefik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, 2.bs., Ankara, İmge Kitabevi, 1999, s.339-340.

“Evet haber benden çıktı dedi... Çok sert konuştum ve “Seni mesul tutarım” dedim. Hulasa, çok şikâyet ederek Tevfik Rüştü’yü bundan vazgeçirdim.”¹²

İnönü’ye karşı yapılar ortak bir aday bulmakta güçlük içindeydiler. Şükrü Kaya’nın Bakanlar Kurulu ve Mecliste bir “cunta” peşinde olduğu, fakat Mareşal Fevzi Çakmak’la görüştüktan sonra umudu kalmadığı biliniyordu. Cumhurbaşkanı Genel Sekreteri Hasan Rıza Soyak, Bayar’la görüşmesinde Atatürk’ün vasiyetinden bahsetmiş, Bayar ise kendisine böyle bir vasiyet verilmediğini söyleyerek konuyu kapatmıştı.¹³ Bayar o günlerde “Bir tek adayımız vardır, o da İnönü’dür” diyerek, adaylık konusundaki tavrını belli etmişti.¹⁴

Bayar, cumhurbaşkanlığı adaylığını düşünmediği gibi İnönü aleyhindeki girişimlerin sonuçsuz bırakılmasını sağlıyordu. Falih Rıfkı Atay bu durumu, “bütün bu devirde Celâl Bayar dürüst kalmış ve kışkırtmalardan hiçbirine kulak vermemiştir” diyerek açıklamıştı.¹⁵

TBMM, Atatürk’ün vefatının ertesi günü yeni cumhurbaşkanını seçmek üzere toplanacaktı. İnzivaya çekilen İnönü en güçlü aday olarak varlığını hissettiriyordu. Seçim öncesi CHP Meclis Grubu toplantısında konuşan Bayar, cumhurbaşkanı adayı seçiminin gizli oyla ve aday adı belirlenmeksizin yapılacağını duyurdu. İnönü, cumhurbaşkanı adayını belirleyecek oylamada kullanılan 323 oyun 322’sini aldı. Grup toplantısının ardından TBMM toplantısına katılan 387 milletvekilinden 348’i İnönü için oy kullandı. Böylece İnönü cumhurbaşkanı seçildi.¹⁶

Bayar, yeni cumhurbaşkanı seçilince usulen istifasını sunmuş, İnönü, hükümetin yine onun tarafından kurulmasını talep etmişti.

¹² İsmet İnönü, *Hatıralar*, 4.bs., Haz. Sabahattin Selek, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2014, s.555.

¹³ İsmet Bozdağ, *Bilinmeyen Yönleriyle Celal Bayar*, İstanbul, Emre Yayınları, 2005, s.93.

¹⁴ Ali, *a.g.e.*, s.350.

¹⁵ Atay, *a.g.e.*, s.499., Cemil Koçak’a göre Bayar’ın aldığı siyasal tutum İnönü’nün önünü açık tutmuştu. Bkz.; Koçak, *Siyasal Tarih (1923-1950)*, s.162.

¹⁶ Çavdar, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi*, s.340-341., Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi IV: Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (Birinci Bölüm)(10 Kasım 1938-14 Mayıs 1950)*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1999, s.16.

Ancak ikinci Bayar Hükümeti önemli bir revizyona tabi tutuldu. Atatürk'e yakınlığıyla bilinen ve İnönü aleyhinde çalışmalar yürüten Dışişleri Bakanı Tefvik Rüştü Aras ve İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, İnönü'nün baskısıyla uzaklaştırıldı. Bayar, İnönü ile görüşmesinde, "Malum-u Devletleri, Şükrü Kaya ve Tefvik Rüştü, Atatürk'ün yerlerinde kalması ve hizmetlerine devamını kat'iyetle istediği iki emektârı idi. Ben de hükümet reisi olarak sahalarındaki hizmetlerinden memnunum" demişti. Fakat Bayar, İnönü'nün bu kişiler yerlerinde kalmazsa hükümeti kurup kurmayacağı sorusuna cevaben "...devlet reisinin şahsî itimadına ve tercihine sahip iki zatın bulunması şarttır. Lütfen seçiminizi yapınız" diyerek geri adım atmıştı.¹⁷ İnönü bu gelişmeyi, "İlk hükümet için dahiliye ve hariciye vekillerini değiştirmesini Celal Bayar'a tavsiye ettim. Tereddüt ettikten sonra kabul etti" şeklinde ifade etmişti.¹⁸

Bayar'ın ikinci başbakanlık dönemi tasfiyelerle başlamıştı. Bir süre sonra Milli Eğitim Bakanı ve Ekonomi Bakanı da değişti. Uçak kaçakçılığı olayının akisleri Milli Savunma Bakanı Kazım Özalp'i makamından etti.¹⁹ Celal Bayar, kabinesinde gedikler açılmasına rağmen koltuğunu koruyordu. Ancak Bayar'ın, üstüne titredığı Denizbank'ın skandallara konu olması hükümetin otoritesini derinden sarsmıştı.

İnönü, Bayar'ın icraatlarını takip ettiriyordu. Bu kapsamda gizlice Türkiye İş Bankası ve Ekonomi Bakanlığı arşivlerini incelettirmişti. Bayar, İnönü'yü bir ziyaretinde onu Türkiye İş Bankası Genel Müdürü Muammer Eriş'le birlikte bazı dosyaları tetkik ederken görmüştü. Bayar'ın odaya girdiğini fark etmeyen Eriş, banka kayıtlarına göre Bayar'ın 45 bin lira borcu olduğunu söylemişti.²⁰

¹⁷ Cemal Kutay, *Celal Bayar'ın Yazmadığı ve Yazmayacağı Üç Devirden Hakikatler*, İstanbul, Alioğlu Yayınevi, 1982, s.163-164.

¹⁸ İsmet İnönü, *Defterler 1919-1973*, Haz. Ahmet Demirel, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2016, s.194.

¹⁹ Nurşen Mazıcı, *Celal Bayar (Başbakanlık Dönemi 1937-1939)*, İstanbul, Der Yayınları, 1996, s.,133.

²⁰ İsmet Bozdağ, "Celal Bayar'ın Hayat Hikayesi", *100. Yaşında Celal Bayar'a Armağan*, Haz. Mükerrerem Sarol, İsmet Bozdağ, İstanbul, Tercüman Yayınları, 1982, s.354., Bozdağ, *Bilinmeyen Yönleriyle Celal Bayar*, s.101-102.

Bayar, TBMM seçimlerinin yenilenmesi kararı üzerine 25 Ocak 1939'da görevden ayrıldı. İnönü, yeni hükümeti kurma görevini kendisine sadakatiyle öne çıkan Refik Saydam'a verdi. Denizbank soruşturmalarıyla eş zamanlı olarak Bayar'a destek veren Türkiye İş Bankası yönetimi de değişikliklere uğradı.²¹

İnönü'nün cumhurbaşkanı seçilmesini takiben Bayar dönemine ilişkin yolsuzluk soruşturmaları peşi sıra gelmişti. König,²² İmpeks ve Satie Olayları bunlar arasında öne çıktı.

Cemil Koçak, bu olayların aynı anda patlak vermesinden hareketle bunların basit birer yolsuzluk iddiasından ziyade "siyasî yönlendirmenin ürünü" olduğunu ileri sürer.²³ Siyasal bakımdan hesaplaşmanın Denizbank üzerinden yürütülmesi tesadüf değildi. Banka, Celal Bayar'la özdeşleşmişti. Bu sebeple bankanın, hükümeti sarsma aracı olarak kullanıldığı söylenebilir. Bayar, görünürde seçimlerin yenilenmesi kararı üzerine istifa etmişti. Cemal Kutay, İnönü ve Bayar arasında şahsi ve siyasî bir çekişmeden ziyade "sosyo-ekonomik" alanda bir kutuplaşma olduğuna değinir.²⁴ İnönü'ye göre de ayrılığın temel nedeni iktisadi politikalarındaki görüş farklılıklarıydı. İnönü, istifa sürecini günlüğünde şöyle aktarmıştı:

"Tayyare kaçakçılığı skandalına yeni bir şey, İmpeks işi eklendi... Tahkikat başladı. Denizbank diğer bir tahkikat ile de sarsılmış idi.

²¹ Koçak, *Siyasal Tarih (1923-1950)*, s.166.

²² König lakaplı Ekrem Hamdi Bakan, uluslararası bir silah kaçakçılığı şebekesinin parçasıydı. Sahte evraklar düzenleyen König, İspanya İç Savaşı'nda kullanılmak üzere Türkiye adına uçak siparişi vermişti. Sahteciliğin ortaya çıkması üzerine Bayar Hükümeti üzerindeki baskılar artmış, Milli Savunma Bakanı Kazım Özalp çekilmek zorunda kalmıştı. Bkz.; Mazıcı, a.g.e., s.133-134., Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam (1938-1950)*, C.II, 11. bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2011, s.42.

²³ Cemil Koçak, *Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945)*, C.I, 7.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2015, s.222-224., Burhan Felek, benzer bir yaklaşımla İmpeks ve Satie Davaları'nı siyasî ve iktisadi davalar olarak değerlendirmişti. Bkz.; Burhan Felek, "Yol olmasın!", *Cumhuriyet*, 24 Ağustos 1950, s.3.

²⁴ Kutay, a.g.e., s.41., Celal Bayar'ın oğlu Refii Bayar'ın, yargılandığı Satie Davası sürecinde hayatını kaybetmesi ikili arasındaki şahsi sorunları ön plana çıkarmıştı. Bkz., Mehmet Orhan Kaya, "Vesayet Demokrasisi ve Türkiye Örneği", *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, C.XV, Sayı:2, 2013, s.501.

Hükümetin otoritesi müteakip çekilmeler... skandallar ile her gün zayıflıyordu. Asıl mesele Celal Bayar'ın mali ve iktisadi politikası idi... Celal Bayar Meclisin intihabını yenilemek için sabırsızlık gösteriyordu. Böyle bir kararın zamanı gelmişti. Ancak sarsılmış bir hükümet ile iki ay yalnız kalmaktan endişe ediyordum. Fırka reisleriyle konuştum. Karar verdim. Ertesi gün fırka divanında intihabı yenileme konuşulacaktı. Sabahleyin erkenden Celâl Bayar'ı çağırdım. İntihaba yeni hükümetle girmek lüzumunu söyledim. Kabul etti. Divandan sonra istifasını getirdi.”²⁵

Bayar'ın istifasını yorumlayan Şevket Süreyya Aydemir, soruşturmada adı geçenlerin bir kısmının Bayar'ın kadroları olduğuna atfen aferist²⁶ tertiplerle ilgili dedikoduların önemine işaret eder. Yolsuzluk rivayetlerinin artması üzerine 5 Ocak 1939'da İnönü'nün başkanlığında toplanan kabine, “Devlet satın almalarında komisyonculuk usulünün kaldırılması” kararını alır.²⁷

Atatürk'ün vefatıyla yeniden gün yüzüne çıkan İnönü-Bayar rekabeti Denizbank, Satie ve İmpeks soruşturmaları ile varlığını hissettirmiş, inzivaya çekilme sırası Bayar'a gelmişti. Bakanların azledilmelerine ve skandal haberlerine rağmen istifayı düşünmeyen Bayar, İnönü'nün talimatıyla görevinden ayrılmıştı.

İmpeks Olayı

Adını ithalat ve ihracat kelimelerinin İngilizce adlarının kısaltmasından alan İmpeks, 19 Kasım 1938'de faaliyete geçmiş bir komisyon şirketi idi. Ticaret sicilinde her türlü komisyon, ithalat ve ihracat işiyle meşgul olduğu yazılıydı.²⁸ Kemal Film'in sahibi Kemal Seden ve kardeşi Şakir Seden tarafından kurulmuştu.²⁹

²⁵ İnönü, *Defterler*, s.195-196.

²⁶ Aferizm, Türkiye İş Bankası'nın kuruluşundan itibaren devletin nüfuzunu kullanarak iş takibinde bulunan çıkar gruplarının durumunu anlatmak için kullanılan bir tabirdir. Bkz.; Atay, a.g.e., s.455., Aydemir, *İkinci Adam*, C.I, s.454.

²⁷ Aydemir, *İkinci Adam*, C.II, s.42.

²⁸ Şirketin 25 Kasım 1938 tarihli Ticaret Sicil Gazetesi'nde yayınlanan sözleşmesinde şu bilgiler vardı: 2)Şirketin maksadı, her nevi komisyon işleri, ithalat ve ihracat ticaretidir. 3)Şirketin ünvanı İmpeks Limited Şirkettir.

İmpeks Olayı 24 Ocak 1939'da kamuoyuna mal oldu. O gün toplanan CHP Meclis Grubu Genel Heyeti'nde kürsüye gelen Başbakan Bayar, şirketin şüpheli görülen faaliyetleri hakkında açıklamalarda bulundu. Güçlü bir kaynaktan alınan istihbarı bilgiye göre İmpeks Şirketi İngiltere'de bazı kuruluşlara başvurarak yüzde 4 ila 6 arasında bir komisyon ödenmesi halinde Türkiye ile yapılacak işlerin kendilerine verileceğini taahhüt etmiştir. Bu ihbar dikkate alınarak İngiliz Hükümeti'ne şirketin tanınmadığı bildirilmiştir. Bayar, İmpeks Limited adlı şirketin önce yabancı bir kuruluş olduğunu düşündüklerini, ancak o sabah merkezinin İstanbul'da olduğunu öğrendiklerini aktarmıştı. Adliye teşkilatı ve Ekonomi Bakanlığının harekete geçtiğini belirten Bayar, gereken kanuni işlemlerin uygulanacağı konusunda güvence vermişti. Bu açıklamaların yapıldığı gün şirketin İstanbul'daki yazıhanesine ve şirket ortaklarının evlerine baskın yapılmıştı.³⁰ Tutuklanan Kemal Bey Ankara Cezaevi'ne konulmuştu.³¹

İmpeks Olayı'nın ertesi günü de önemli gelişmelere gebedi. 25 Ocak 1939'da TBMM seçimlerinin yenilenmesine karar verildi. Bunun üzerine Celal Bayar istifasını sunmuş, Cumhurbaşkanı İnönü hükümeti kurma görevini Refik Saydam'a vermişti. Yunus Nadi, bu değişikliği seçimlerin yenilenmesine bağlamış, buhrandan söz edilemeyeceğini savunmuştu. Nadi yazısını, "Ortada esaslı bir tebeddül yoktur, sadece vatan hizmetinde nöbet değiştiren arkadaşlar vardır" sözünü tamamlamıştı.³² Nadir Nadi de hükümet değişikliğinde siyasi bir gerekçe aranmaması kanaatindeydi. Ona göre König sahteciliğinin ve henüz gün yüzüne çıkan İmpeks ve Denizbank'a yönelik iddiaların,

4)Şirketin merkezi İstanbul'da Banka hanında 3 numaralı yazıhanedir. Türkiye dahil ve haricinde şubeler tesis olunabilir. Şubeler açılırken İktisad Vekâletine malûmat verilecektir. 5)Şirketin sermayesi beheri 500 liralık 100 hisse olmak üzere 50,000 Türk lirasıdır. Şirket sermayesinden 50 hisse Kemal Seden, 50 hisse Şakir Sedene aittir. Bkz.; "İmpeks Meselesi Etrafındaki Tahkikat, *Cumhuriyet*, 26 Ocak 1939, s.1,9.

²⁹ Ali, a.g.e., s.351.

³⁰ "İmpeks Şirketi Hakkında Adlî Takibat Başladı", *Tan*, 25 Ocak 1939, s.1., "Şüpheli Bir İş Şebekesi", *Cumhuriyet*, 25 Ocak 1939, s.1,9.

³¹ Ali, a.g.e., s.352.

³² Yunus Nadi, "Yeni Hükümet", *Cumhuriyet*, 26 Ocak 1939, s.1,7.

basında dillendirildiği üzere Bayar Hükümeti'nin istifasıyla ilgisi bulunmamaktaydı.³³ Anlaşılan Yunus ve Nadi Bey'ler, bakanların istifaya mecbur bırakıldığı Bayar hükümetini yıpratın olayların etkisini göz ardı etmişlerdi.

İmpeks Soruşturması

İmpeks Şirketi'ne yönelik araştırma Denizbank'a da sıçradı. Kemal ve Şakir Beylerin kardeşi Süleyman Seden Denizbank'ın Teknoloji Şubesi müdürüydü. Bu şube dış siparişlerle meşguldü. Basına yansıdığı üzere şirket, Denizbank'ın İngiliz tersanelerine sipariş verdiği ancak Ekonomi Bakanlığınca henüz onaylanmayan 11 vapur siparişi konusunda komisyonculuk girişiminde bulunmuştu. İkinci Bayar Hükümeti Ekonomi Bakanı Şakir Kesebir sağlık sorunlarını gerekçe göstererek istifa etmiş, sözleşme onay imkânı bulamamıştı. İlk incelemede anlaşıldığı üzere İmpeks bahsi geçen girişimlerde Denizbank'tan aldığı teminat mektubunu kullanmıştı.³⁴

İmpeks soruşturması ilerledikçe yeni isimler ve bağlantılar ortaya atıldı. Bu kapsamda gözler Bernard Tubini ve Krep adlı iki İngiliz vatandaşına çevrildi. Bernard Tubini çeşitli komisyon işlerinde adı geçen Galata'da yazıhanesi bulunan biriydi. Krep ise İstanbul'da ikamet etmekle birlikte belirli bir işle meşgul değildi. İddiaya göre iki yabancı, Denizbank'ın İngiltere'ye yaptıracığı 11 vapurun siparişini üstlenerek komisyon almayı amaçlamışlardı. Bu amaç doğrultusunda gemi inşası yapan İngiliz Swan Hunter şirketinin mümessilliğini üstlenerek, Seden kardeşlerle irtibata geçmişlerdi. İmpeks'in bu gayeye hizmet için kurulduğu öne sürülmüştü. Grubun girişimleri neticesinde vapurların Swan Hunter tezgâhlarına siparişi sağlanmış, Denizbank'ın onayı da alınmıştı. Siparişin hayata geçirilmesi durumunda grubun komisyonun kalan yarısını da alacağı, bunun da yüz bin liraya karşılık geldiği basına aksetti. Adı olaylara karışın

³³ Nadir Nadi, "Cumhuriyet Rejiminde Demagojiye Yer Yoktur", *Cumhuriyet*, 28 Ocak 1939, s.1,3.

³⁴ Ali, a.g.e., s.352., "İmpeks Meselesi Etrafındaki Tahkikat", *Cumhuriyet*, 26 Ocak 1939, s.1,9.

Süleyman Seden Denizbank'tan ayrıldı.³⁵ Soruşturmayı gerekçe gösteren hükümet, İngiltere'ye sipariş edilen vapurların satın alma işlemini durdurdu.³⁶

İmpeks, Denizbank ve Swan Hunter şirketi üçgeninde adı geçen komisyoncu Bernard Tubini, Cumhuriyet gazetesine ilettiği mektupta İmpeks Şirketi'ni tanımadığını ve Krep adlı kişiyle ilişkisinin olmadığını bildirmişti. İddia edilenin aksine Swan Hunter firması ile değil onun rakibi olan Hawthorn Lesile and Co. Ltd. ile eskiye dayanan bir mümessillik bağı olduğunu, bu kapsamda Denizbank'ın vapur işiyle ilgili teklifte bulunduğu açıklamıştı.³⁷

Denizbank Genel Müdürü Yusuf Ziya Öniş, İmpeks Olayı'nın patlak verdiği 24 Ocak 1939'da istifa etmişti. İstifada, bankanın Satie Şirketi'ne ait bir binayı kıymetinin üzerinde satın aldığı iddiaları da etkili olmuştu. Öniş'in yerine vekâleten Yusuf Ziya Erzin atandı.³⁸ Erzin, 27 Ocak'ta basın mensuplarıyla biraraya geldi. Teminat mektubu meselesine açıklık getiren Erzin, İmpeks'in kuruluş aşamasında ruhsat almak için sermayesinin bir bölümünü Denizbank'a yatırdığını, buna karşılık da bankadan mektup aldığını söyledi. Ayrıca olaylarda adı geçen iki yabancının tahkikatı neticesinde iddiaları teyit eden bir bulguya rastlanmadığını da aktardı.³⁹

Cumhuriyet gazetesinin bir muhabiri 3 Şubat 1939'da İmpeks Şirketi'nin merkezine giderek Kemal ve Şakir Seden'le görüştü. Kemal Bey, Ankara Savcılığının inceleme sonrası kendisini serbest bıraktığını, atfedilen suçların doğruluğu durumunda bunun olmayacağını söylemişti. Denizbank'ta çalışan kardeşi Süleyman Seden'in,

³⁵ "İmpeks Tahkikatı Denizbankın 11 Vapuru Nasıl Sipariş Edildi?", *Cumhuriyet*, 27 Ocak 1939, s.1,7.

³⁶ "Denizbank Meclisinden 3 Âza İle Müdür Muavininin İşlerine Nihayet Verildi", *Tan*, 29 Ocak 1939, s.3.

³⁷ "İmpeks Şirketi Meselesi", *Cumhuriyet*, 28 Ocak 1939, s.1,7.

³⁸ "Denizbank U. Müdürü Yusuf Ziya Öniş İstifasını Verdi", *Tan*, 25 Ocak 1939, s.1., Yüksek Denetleme Kurulu Başkanı Yusuf Ziya Erzin 22 Şubat 1939'da asaleten tayin edilmişti. Bkz.; *BCA*, Fon No: 30 18 1 2 Kutu No: 86 Dosya No: 14 Sıra No: 5, s.1.

³⁹ "İmpeks Şirketi Meselesi", *Cumhuriyet*, 28 Ocak 1939, s.1,7.

kurdukları şirketle ilgisinin olmadığını, “Bu işte isminin geçmesi, yalnız bizim biraderimiz olmasındandır” sözüyle ortaya koymuştu. Şakir Seden ise savcılığa gerekli açıklamalarda bulduklarını ifade etmiş, adli soruşturmanın olayı aydınlayacağını öne sürmüştü.⁴⁰

Ankara Cumhuriyet Başsavcısı Baha Arıkan, 22 Şubat 1939’da akıbeti merak edilen İmpeks Şirketi’ne yönelik soruşturma hakkında Anadolu Ajansına açıklamalarda bulundu. Buna göre Kemal ve Şakir Seden kardeşler kanuni şartları yerine getirerek İmpeks Şirketi’ni tescil ettirmiş, ardından İngiltere’deki firmalarla bağlantı kurmak için eskiden beri Londra’da film işleri yaptıkları Kertermull adlı kişiye başvurmuşlardır. Bunun üzerine Kertermull, Anglo-Türkîş adlı bir şirket kurmuştur. İki şirket birbirlerine Türkiye ve İngiltere’de karşılıklı olarak temsil etme yetkisini tanımışlardır. Anglo-Türkîş, İmpeks’e temsil için vekâlet verirken Londra’da hazır bulunan Şakir Seden’e, Türkiye’den kendilerine kimin referans olacağını sormuştur. Şakir Bey soruya cevaben Etibank, Denizbank, Merkez Bankası ve Havza-i Fahmiye’de (Türkiye Taşkömürü Kurumu) görev yapan arkadaşlarının bir listesini vermiştir.

Türkiye’ye dönen Şakir Seden, Anglo-Türkîş firmasından gelen bir mektupta referans gösterdiği beş kişinin İmpeks ortakları arasında yazıldığını görmüştür. İmpeks temsilcileri, yanlışlığı düzeltmek için 20 Kasım 1938’de telgrafla, 26 Kasım’da ise mektupla Anglo-Türkîş’e başvurmuşlardır. Başvurularda şirket ortağı olduğu yazılan kişilerin İmpeks’le ilgilerinin olmadığı, bunların referans amacıyla sunulduğu izah edilmiştir.

Soruşturmayı yürüten Başsavcı Baha Arıkan, bu bilgileri paylaştıktan sonra ihbara sebep olan kanaatin kurum memurlarını şirket ortağı olarak gösteren mektuptan kaynaklandığını söylemiş, olayda suç vasfına işaret eden bir durum söz konusu olmadığı için de kamu davası açılmasına gerek görülmediğini belirtmişti.⁴¹

Kılıç Ali, bu soruşturmayı İnönü Cumhurbaşkanı olduktan sonra Celal Bayar’ı kötölemek hatta “intikam almak” için ortaya atılan

⁴⁰ “Ekrem König Bulunamıyor”, *Cumhuriyet*, 04 Şubat 1939, s.9.

⁴¹ “İmpeks İşine Ait Adlı Tahkikat Bitti”, *Tan*, 23 Şubat 1939, s.1,10., “İmpeks Meselesi”, *Cumhuriyet*, 23 Şubat 1939, s.1,9.

hadiselerden biri saymış, bu yaklaşımın “devlet politikası” olarak yürütüldüğünü savunmuştu. İnönü için “tıpkı mal bulmuş mağribi ve tıpkı Yavuz Havuz meselesi gibi bunu da derhal matbuata aksettirerek ortalığı muazzam bir suiistimal vaveylasına garkeylemişti” diyen Kılıç Ali, iddiaların bütün sorumluluğunu İnönü’ye yüklemişti. Ayrıca, verdiği karar sebebiyle Baha Arıkan’ın tepkiyle karşılandığını şöyle aktarmıştı:

“Mucibi töhmet birşeyi elde edilmediğine dair varılan bu netice İsmet Paşaya söylendiği zaman, o vakit mevsuk olarak işittiğimize göre, İsmet Paşa, Baha Beye dehşetli çıkmış, fakat rahmetli ağabeyi gibi dürüst ve temiz bir adliyecisi olan Baha Bey, büyük bir cesareti medeniye göstererek hâdisede bir şey olmadığını, men’i muhakeme kararı vereceğini ifade etmiş ve kararını böyle de vermişti.”⁴²

Arıkan’ın açıklamaları ile İmpeks Şirketi’nin adı temize çıkmıştı. Ancak bu süreçte basında yer bulan şişirme haberler dikkatlerden kaçacak gibi değildi. Cumhuriyet gazetesi, Kendi Kendimizi Tenkid köşesinde yer verdiği “İmpeks İşi” başlıklı yazıda yaşananlardan duyduğu üzüntüyü şöyle dile getirmişti:

“Böyle bir şirket teşkil eden Şakir ve Kemal Seden kardeşlerin büyük bir yanlışlığa kurban gittikleri ve tahkikat neticesinde kendilerinin bütün işlerinde gül kadar temiz ve masum vatandaşlar oldukları anlaşılmıştır.”⁴³

Yazıda ayrıca Denizbank’tan ayrılmak mecburiyetinde bırakılan küçük kardeş Süleyman Seden ve soruşturma kapsamında adı geçen iki yabancıya da değinilmiş, özellikle Süleyman Bey’in mağduriyetinin giderilmesi için hükümetin bir adım atacağına olan inanç dile getirilmişti.⁴⁴

Server Bedi, İmpeks Olayı konusunda yanıldığını kabullenenler arasında yer almıştı. Bedi, olayın aydınlığa kavuşmasından sonraki bir

⁴² Kılıç Ali, “Kılıç Ali Hatıralarını Anlatıyor Tıpkı Yavuz-Havuz Gibi Meşhur İmpeks Hâdisesi”, *Milliyet*, 03 Nisan 1952, s.1,7.

⁴³ “İmpeks İşi”, *Cumhuriyet*, 02 Mart 1939, s.1.

⁴⁴ A.e.

yazısında İmpeks ismini “dalaveroloji ilminin” bir parçası sanmakla aldandığını ifade etmişti.⁴⁵

Basın, şirket aleyhine yaptığı yayınlarında ölçüyü kaçırmıştı. İmpeks kurucuları Kemal ve Şakir kardeşler, Yeni Sabah ve Son Telgraf gazetelerinin soruşturma esnasındaki yayınlarını yargıya taşımışlardı. İkinci Ceza Mahkemesi, soruşturma şirket lehine sonuçlanmadan önce Yeni Sabah gazetesinin havadis türünden yazdıklarının Matbuat Kanunu’nun izin verdiği sınırlarda olduğuna hükmetmişti. Bununla birlikte gazetede yer alan bir fıkra kanunların himaye edemeyeceği türden yayın sayılmış, fıkranın yazarı Murad Sertoğlu’na para cezası verilmişti.⁴⁶ Son Telgraf aleyhine açılan davada ise gazete sahibi, başyazar ve yayın müdürü Etem İzzet Benice sorgulanmıştı.⁴⁷

İmpeks Olayı’nın Siparişlere Etkisi

İmpeks Olayı, üretim aşamasına gelen vapur siparişlerinin askıya alınmasına yol açtı. Ulaştırma Bakanlığı Müsteşarı Naki Köstem, 29 Mayıs 1939’da hükümetten gelen talep üzerine 31 Mayıs 1939 tarihli raporunda vapur siparişi sürecini aktardı. Buna göre Denizbank, 2 Aralık 1938’de Ekonomi Bakanlığına gönderdiği yazıda Swan Hunter Şirketi ile 1.819.000 İngiliz lirası karşılığında iki geminin inşası için anlaşmış, Ekonomi Bakanlığı 22 Aralık’ta cevaben Denizbank’a sözleşme imzalaması için yetki vermişti. Fakat Denizbank Genel Müdürlüğü, Ekonomi Bakanı değiştiği ve yolsuzluk iddiaları ortaya çıktığı için sözleşmeyi imzalamamıştı. Akabinde Denizbank Genel Müdürü görevinden ayrılmıştı. Bunun üzerine Ekonomi Bakanlığı, Denizbank’tan meseleyi yeniden incelemesini talep etmişti.⁴⁸

Denizbank Genel Müdürlüğü, 2 Mart 1939 tarihli tezkeresinde ilk sipariş bedeli toplamından 19.000 İngiliz lirası indirim sağlandığını,

⁴⁵ Server Bedi, “Oraj Manzumesi- Satie Davası- Gene Diplomaya Dair- Sulh Alâmetleri mi?”, *Cumhuriyet*, 02 Temmuz 1939, s.5.

⁴⁶ “Hakaret Mahiyetinde Bir Fıkra Mes’elesi”, *Cumhuriyet*, 22 Nisan 1939, s.5.

⁴⁷ “Bir Neşriyat Davası”, *Cumhuriyet*, 26 Nisan 1939, s.2.

⁴⁸ BCA, Fon No: 30 1 0 0 Kutu No: 83 Dosya No: 521 Sıra No: 2, s.1-2.

ayrıca kazan değişikliği sebebiyle de 32.360 İngiliz liralık ilave indirim elde edildiğini bildirmişti. Neticede siparişin yine Swan Hunter Şirketi'ne verilmesi tavsiye edilmişti. Fenni şartname koşulları görüşülürken firma temsilcisi, diğer inşaat şartlarında oluşan değişiklikleri gerekçe göstererek mevcut fiyata ek 90.000 İngiliz liralık yeni bir şartname ileri sürmüştü, müzakereler durmuştu. Bakanlık, bu vaziyet üzerinde çalışırken Swan Hunter Şirketi, 23 Mart 1939'da verdikleri teklifi geri aldıklarını, şartname üzerinde nihai mutabakat sağlandıktan sonra yeniden fiyat vereceklerini bildirmişti. Firma, 18 Mayıs 1939'da Denizbank'a gönderdiği yazıda, iş uzadığından fiyatların yükseldiğini, bu sebeple fiyatta güncelleme ihtiyacı olduğunu savunmuştu. Denizbank bu mektuba cevap verme ihtiyacı duymamıştı.⁴⁹ Böylece Denizbank'a sözleşme imzalama yetkisi verildikten beş ay sonra gemilerin sipariş aşamasının dışına çıkarıldığı görülmüştü.

Satie Olayı

Başbakan Bayar 24 Ocak 1939'da, İmpeks Şirketi'yle ilgili ihbardan yola çıkılarak gerekli soruşturmaların başlatıldığını söylemiş, ertesi gün istifa etmişti. Denizbank, İmpeks Olayı sebebiyle töhmet altındaydı. Banka, bu olaydan bir hafta önce Satie Şirketi'ne ait bina meselesinde de gündeme gelmişti. Satie, elektrik araçları sağlamak üzere kurulmuş bir elektrik şirketi idi. Elektrik ve tünel şirketlerinin millileştirilmesinden sonra faaliyetlerini sürdürmekte zorlandığı ifade ediliyordu. Skandala ilişkin ilk bilgilere göre Denizbank, ihtiyacı olan antrepo binası için araştırma yaparken, bir komisyoncu tarafından

⁴⁹ BCA, Fon No: 30 1 0 0 Kutu No: 83 Dosya No: 521 Sıra No: 2, s.2-5., Köstem, raporunu şu tavsiyeyle sonlandırmıştı: "Malın mahiyeti ve bedeli taayyün etmedikçe bir anlaşma ve evleviyatle mukavele akdine ticareten ve hukuken imkân görülmediğinden 10 aydan beri neticesiz bir surette ve tereddütler içinde devam eden müzakerelere nihayet verilerek ticareti bahriyemizin pek muhtaç bulunduğu gemileri Devlet Demiryollarının vagon ve lokomotif siparişlerinde yapıldığı gibi esas vasıfları ve şartları bütün tafsilâtile tesbit edilmiş şartnamelere bağlanmasında zaruret mütalea edilmiş olduğunu derin saygı ve tazimlerimle arz ederim." Bkz.; BCA, Fon No: 30 1 0 0 Kutu No: 83 Dosya No: 521 Sıra No: 2, s.5.

Satie Şirketi'nin Fındıklı/Salıpazarı'nda bulunan bina ve arsası teklif edilmiştir. Denizbank Fen Heyeti yaptığı incelemede, yıllığı 24-26 bin lira kira geliri getireceği hesaplanan binanın, on yıllık kira bedeli göz önüne alınarak, 250 bin lira edeceğine dair bir rapor sunmuştur. Neticede Satie binası 250 bin liraya satın alınmıştır. Ancak aynı binanın daha önce Bayındırlık Bakanlığına 90 veya 120 bin liraya teklif edildiği, dolayısıyla devletin dolandırıldığı iddia edilmiştir.⁵⁰

Meselenin ayrıntıları kısa sürede basına aksetti. Satie Şirketi'nin, Salıpazarı'ndaki binasının Bayındırlık Bakanlığınca istimlakı gündemdeyken binayı 147 bin fazla bedelle 250 bin liraya Denizbank'a sattığı ileri sürülüyordu. Bayındırlık Bakanlığı, 10 yıllık kira gelirinden hareketle binanın 100 bin lira civarına satılması gerektiğini belirtmişti.⁵¹

Satie binasının kıymetine ilişkin bilgiler de ortaya çıkıyordu. Eminönü'nde yapılan istimlaklerde binaya yıllık kira gelirinin on katı üzerinden değer biçildiğinde itirazlarla karşılaşılıyordu. Çünkü az vergi ödemek isteyen emlak sahipleri bina tahrir komisyonlarının koyduğu kıymetlere itiraz ederek indirmek istiyorlardı. Neticede değerinin altında bir fiyatla istimlak edildiğinde de itiraz ediyorlardı. Anlaşılan benzer bir durum Satie binasında da yaşanmıştı. Satie binasının inşası 1933'te tamamlanmış, Beyoğlu Bina Tahrir Komisyonu binaya 107 bin lira değer biçmişti. Binanın vergisi de bu değer üzerinden tahsil edilmek istenmiş ancak şirket, komisyonun kararına itiraz ederek bina değerinin 70 bini geçmediğini savunmuştu. Komisyon, yeniden yapılan kıymetlendirmede bina kira gelirinin 10.680 lira, gerçek kıymetinin ise 106 bin lira olduğunu kararlaştırmıştı. Böylece bu kıymet tapu kütüğüne ve vergi defterine işlenmişti.⁵²

Bu olay vesilesiyle devletin zarara uğratıldığı iddialarını yakından izleyen Bayındırlık Bakanlığı, Denizbank'ın aldığı binayı tapu kıymeti

⁵⁰ "Salıpazarındaki Satie Binası", *Cumhuriyet*, 20 Ocak 1939, s.2.

⁵¹ "Şirketin, Bina Kıymetini Denizbanka Çok Fazla Gösterdiği Anlaşıyor", *Tan*, 20 Ocak 1939, s.2., "Salıpazarındaki Satie Binası", *Cumhuriyet*, 20 Ocak 1939, s.2.

⁵² "Salıpazarındaki Sergi Binasının Kıymeti 106 Bin Lira İmiş", *Tan*, 23 Ocak 1939, s.2., "Salıpazarındaki Satye Binası", *Cumhuriyet*, 23 Ocak 1939, s.1,5.

üzerinden istimlak etmek için girişimlere başlamıştı. Bu doğrultuda binanın Satie Şirketi'ne geri verilmesini sağlayacak hukuksal işlemler üzerinde duruluyordu.⁵³ Kılıç Ali'ye göre Bayındırlık Bakanı Ali Çetinkaya bu konuda tahrik edilmiş, "Burası 100 bin liradan fazla etmez" diyerek meseleyi alevlendirmiştir. 1935 tarihli Bakanlar Kurulu Kararnamesi sebebiyle Satie binasının Elektrik İdaresi tarafından satın alınamayacağı kendisine ifade edilmesine karşın ikna olmamıştır. Ayrıca Ekonomi Bakanı Hüsnü Çakır da bu işe alet olmuştur.⁵⁴

İstanbul Elektrik İdaresi Genel Müdürü Kadri Bey, Cumhuriyet gazetesine gönderdiği mektupta iddialara değinmişti. Kadri Bey, Satie Şirketi'nin binalarını Elektrik İdaresine kiralayarak önemli karlar sağladığını, binaların idarelerince istimlak yoluyla alınması gereği üzerine girişimlerde bulduklarını açıklamıştı. Bu kapsamda Salıpzarındaki Satie binasının 106 bin küsur lira kıymetle istimlak edilmesi için işlemleri tamamladıklarını, binanın Denizbank tarafından alınacağını öğrenilmesi üzerine ise Bayındırlık Bakanlığını bilgilendirdiklerini ifade etmişti.⁵⁵

Bulgular, Satie Şirketi'nin satış işinde dürüst davranmadığına işaret ediyordu. Bu sebeple Satie aleyhine dava açılması bekleniyordu. Satie Şirketi Müdürü iddialara ilişkin beyanatında binanın gerçek değerinin 270 bin lira olduğunu ileri sürmüştü. Ancak bu açıklama yeni soru işaretlerini beraberinde getirdi. Bina 106 bin lira üzerinden vergilendiriliyordu. Maliye, şirketin resmi makamlara yanlış beyan vererek vergi kaybına yol açtığı konusunda inceleme başlatmıştı.⁵⁶

Satın alma işlemine ilişkin incelemede binanın neden pazarlıkla alındığı ve bina kıymetinin nasıl belirlendiği konularına ağırlık veriliyordu. Denizbank Kanunu'nun 21. maddesinde hizmet binalarının temininde "belediyelerce yapılacak istimlak hakkındaki kanun hükümlerine göre istimlak olunur" denilmişti. Ayrıca kanunun

⁵³ "Salıpzarındaki Satye Binası", *Cumhuriyet*, 23 Ocak 1939, s.5.

⁵⁴ Ali, *a.g.e.*, s.353.

⁵⁵ "Salıpzarındaki Satye Binası", *Cumhuriyet*, 23 Ocak 1939, s.5.

⁵⁶ "Salıpzarındaki Bina Meselesi", *Cumhuriyet*, 25 Ocak 1939, s.9.

14. maddesinde banka mallarının “devlet malı” olduğu ifade edilmişti. Binanın alımında pazarlık usulü uygulanarak devletin zarara uğratıldığı, böylece kanun hükümlerine uyulmadığı sonucuna varılıyordu.⁵⁷ Müdür değişikliği yaşayan Denizbank’ın, kendisini töhmet altında bırakan Satie Şirketi’ni mahkemeye vermesi bekleniyordu.⁵⁸

Satie ve İmpeks Olayları Denizbank yönetimini zor durumda bıraktı. Bayar Hükümeti’nin iş başına getirdiği Denizbank İdare Meclisi Başkanı Ziya Taner, üyelerden Cemal Şahingiray ve Sedat Urul ile müdür yardımcısı Tahir Kevkeb’in görevlerine Bankalar Kanunu’na uymadıkları savıyla son verildi.⁵⁹ Hükümet, azillerle yetinmemiş, İktisat Bakanı Hüsnü Çakır ve bakanlık müsteşarı Halit Nazmi’yi Denizbank’ı tahkik etmekle görevlendirmişti.⁶⁰ Ankara’dan gelen Teftiş Heyeti, 30 Ocak 1939’da İmpeks ve Satie Olayları dâhilinde Denizbank’ı incelemeye aldı. 24 Ocak 1939’da görevden ayrılan bankanın eski Genel Müdürü Yusuf Ziya Öniş verdiği beyanatta iddia olduğu gibi bina satışı dolayısıyla banka aldanmış ve hak kaybı yaşanmışsa Denizbank’ın açacağı dava sonucunda gerçeğe ulaşılacağını söylemişti.⁶¹

Satie Olayı’nın Adliyeye İntikali

İstanbul Elektrik İdaresince 106 bin liraya istimlak edilecekken Denizbank’a 250 bin liraya satılan Satie binasına ilişkin teftişin ardından konu adliyeye intikal ettirilmişti. Denizbank Genel Müdürlüğü de beklenildiği üzere Satie Şirketi aleyhine zararını tazmin için dava açmıştı. Dava konusu, aynı binaya başka bir devlet kurumunun talip olduğunun gizlenerek yanlış bilgilendirmede

⁵⁷ “Satie Binasına Kıymet Nasıl Kondu”, *Cumhuriyet*, 26 Ocak 1939, s.7.

⁵⁸ “Satie Binası Meselesi”, *Cumhuriyet*, 27 Ocak 1939, s.2.

⁵⁹ *BCA*, Fon No: 30 18 1 2 Kutu No: 85 Dosya No: 117 Sıra No: 18, s.1., *Ulus*, 29 Ocak 1939.

⁶⁰ “İktisat Vekili Hüsnü Çakır, Denizbankta Tetkikler Yapacak”, *Tan*, 30 Ocak 1939, s.1.

⁶¹ “Satie Meselesi”, *Cumhuriyet*, 30 Ocak 1939 s.1,3.

bulunulmasıydı.⁶² Bu durum satış sözleşmesinin feshine delil olarak gösterilmişti. Dava kapsamında Satie Şirketi'nden 144 bin lira ve tazminat isteniyordu. Denizbank bu sebeple Satie'nin emlaklarına ihtiyati tedbir kararı aldırılmıştı.⁶³

Elektrik İdaresi başka bir boyutuyla konuyu mahkemeye aksettirdi. İdare, kanunlar dâhilinde şirketin diğer iki binasını istimlak etmek istemiş, ancak Satie Şirketi buna itiraz etmişti. İdare bu binaların başkalarına satılmaması için mahkemeye başvurmuş, Birinci Ticaret Mahkemesi binalar için ihtiyati tedbir kararı koymuştu.⁶⁴ Bir süre sonra binanın satışı esnasında şirketin Atıf adlı bir avukata 6 bin lira komisyon verdiği, bu iddianın da araştırıldığı açıklanmıştı.⁶⁵

Satie ve İmpeks Olayları basına yansıdıktan kısa bir süre sonra Denizbank Genel Müdürü Öniş istifa etmiş, olaylarda adı geçen bazı üst düzey kişiler ise görevden alınmıştı. Tasfiyeler bununla sınırlı kalmadı. Memur ve amirlerden oluşan 180 Denizbank mensubu kadro dışı bırakıldı.⁶⁶ Hükümet, duruşmalar başlamadan önce yargıya varmıştı.

Satie Davası'nın 13 Mart 1939'daki celsesinde tedbir kararları üzerinde duruldu. Bayındırlık Bakanlığı, Denizbank'ın başvurusu üzerine Satie'nin diğer binalarına konulan ihtiyati tedbirin kaldırılmasını talep ediyordu. Gerekçe olarak şirketin iki binasının önceden kendilerince istimlak edilmesi gösterilmişti. Hatta istimlak bedeli olan 146 bin liranın da Ziraat Bankasına yatırıldığı bildirilmişti.

⁶² "Satie Binası İşi Yeni Bir Safhada", *Cumhuriyet*, 17 Şubat 1939, s.2.

⁶³ "Denizbank Satie Şirketi Aleyhinde Tazminat Davası İkame Ediyor", *Tan*, 18 Şubat 1939, s.1,4., "Satie Binası", *Cumhuriyet*, 18 Şubat 1939, s.5.

⁶⁴ "Satie Binası İşi Yeni Bir Safhada", *Cumhuriyet*, 17 Şubat 1939, s.2.

⁶⁵ "Bu da Başka!", *Cumhuriyet*, 21 Şubat 1939, s.2.

⁶⁶ Mazıcı, *a.g.e.*, s.146., Görevden alınan Denizbank memurlarının bir bölümü Denizbank'ın yerine kurulan Devlet Denizyolları ve Devlet Limanları Genel Müdürlüğüne aktarıldı. Önce 50 kadar memurun açıkta kaldığı ifade edilse de gerçek rakamın 124 olduğu anlaşılmıştı. Bkz.; "Yeni Denizyolları ve Limanlar Kadrosu", *Cumhuriyet*, 30 Haziran 1939, s.2., "Denizbankta 124 memur açıkta kaldı", *Cumhuriyet*, 4 Temmuz 1939, s.2.

Bu gelişmeler üzerine mahkeme tedbir kararının kaldırılmasına hükmetti.⁶⁷

Satie soruşturmasına bizzat hükümet de dâhil olmuştu. Adalet Bakanı Ali Fethi Okyar gezide olduğu için ona vekâlet eden Raif Karadeniz, 2 Haziran 1939 tarihli yazısı ile Cumhuriyet Başsavcılığını etki altında bırakmıştı. Yazıda, Denizbank yolsuzlukları açık olarak anlatıldıktan sonra sanıklara isnat edilen suçların ağır cezayı gerektirdiği ifade edilmişti.⁶⁸

İstanbul Adliyesi, kendisine intikal eden mesele kapsamında sorgulara başlamış, siyasi otoriteden gelen talimata da uyarak 23 Haziran 1939'da tutuklamalara başlamıştı. Denizbank'ın eski Genel Müdürü Yusuf Ziya Öniş ve Müdür Yardımcısı Tahir Kevkep başta olmak üzere bazı banka mensupları ve komisyon işinde adı geçen Jerans Şirketi Müdürü Meteos Temel tutuklananlar arasındaydı. Olay patlak verdikten beş ay sonra tutuklanan bu kişiler hakkında devlet alım satım işlerine fesat karıştırmak, resmi evrakta sahtecilik yapmak ve memuriyet görevini kötüye kullanmaktan dava açılmıştı.⁶⁹

Bu gelişmeler üzerine İstanbul savcısı Hikmet Onat soruşturmanın seyri hakkında açıklamalarda bulundu. Onat, Ekonomi Bakanlığı uzmanlarından oluşan bir heyetin binaya sonradan 113.134 lira değer biçtiğini, istimlak değerinin 106 bin lira olduğunu, Denizbank'ın inşaat servisi şefinin ise bina için 223 bin lira liralık bir keşif raporu hazırladığını açıklamıştı. Ayrıca 4 Ağustos 1938 tarihli bu ilk keşif raporunun imha edilerek, yerine 269.455 liralık başka bir rapor hazırlandığını, üstelik raporda eski tarihin kullanıldığını ifade etmişti. Jerans ve Milli Reasürans Şirketleri'nin komisyon karşılığında 12.500

⁶⁷ "Satie Davası", *Cumhuriyet*, 14 Mart 1939, s.2.

⁶⁸ Koçak, *Türkiye'de Millî Şef Dönemi*, s.218., Ali, *a.g.e.*, s.354., Kılıç Ali, Raif Karadeniz'in bakanlık çalışanlarının telkinleri umursamayarak, "Fethi Okyar'ın avdetini bekliyemem" dediğini, böylece tutuklamalara sebep olduğunu aktarmıştı. Bkz.; Kılıç Ali, "Kılıç Ali Hatıralarını Anlatıyor Denizbank Erkânının Tevkifi ve Muhakemesi Hâdisesi", *Milliyet*, 05 Nisan 1952, s.1,7.

⁶⁹ "Eski Denizbank Müdürü İle Banka Erkânından 5 Kişi Tevkif Edildi", *Tan*, 24 Haziran 1939, s.1,10., "Satie Binası Meselesi", *Cumhuriyet*, 24 Haziran 1939, s.9., Ali, *a.g.e.*, s.354.

lira aldıklarını, yüzde ikiyi geçmemesi gereken komisyonun yüzde beşe ulaştığını aktarmıştı.

Açıklamalarını sürdüren Onat, Bayındırlık Bakanlığının 1 Kasım 1938’de Ekonomi Bakanlığına yazdığı tezkereden bahsetmişti. Tezkerede, istimlakine teşebbüs edilen Satie binasının Denizbank tarafından satın alınmak istendiği belirtiliyor, bankanın bu alımdan vazgeçmesi talep ediliyordu. Bu tezkereyi alan Denizbank, alım sürecini hızlandırmıştı. Satış işlemi 14 Kasım 1938’de tamamlanmış, Ekonomi Bakanlığı 16 Kasım’da bilgilendirilmişti. Savcı, Denizbank’ın deponun denizle bağlantısını sağlamak için bina önündeki belediyeye ait arsa ve rıhtıma da ihtiyaç duyduğunu, anlaşıldığına göre Satie Şirketi’nin bu arsayı belediyeden alarak bina ile birlikte Denizbank’a satma girişiminde bulunmuşsa da başarılı olamadığını belirtmişti.⁷⁰

24 Haziran 1939’da Milli Reasürans Türk Sigorta Şirketi İkinci Müdürü Malik Kevkeb ve şirket avukatı Atif Ödül de tutuklanmış, tutukluların sayısı sekize ulaşmıştı.⁷¹ 26 Haziran’da sorgusu yapılan Denizbank Müdür Yardımcısı Hamdi Emin Çap da tutuklandı. Celal Bayar’ın oğlu Refii Bayar o esnada Ankara Sigorta Şirketi’nde fen müşavirliği yapıyordu. Ancak Milli Reasürans Şirketi’nin eski Genel Müdürü olması sebebiyle soruşturma kapsamında ifadesine başvuruldu. İstanbul Savcısı Hikmet Onat 26 Haziran’da Refii Bayar’la bizzat görüştü.⁷²

Denizbank’ın son dönemde karıştığı olaylar bankayı iyice yıpratmış, kadroları görevden el çektirilmişti. Denizbank’ın yerine Devlet Denizyolları İşletme Genel Müdürlüğü ve Devlet Limanları İşletme Genel Müdürlüğü olmak üzere ayrı bütçe ile idare edilecek iki genel müdürlük oluşturulmuştu. Haberleşme ve Ulaştırma Bakanı Ali Çetinkaya, verdiği beyanatta bu müdürlüklerin görev alanlarını açıklamış, 1 Temmuz 1939 itibarıyla faaliyete başlayacaklarını duyurmuştu. Çetinkaya, Denizbank’ın uygulamak istediği bankacılık

⁷⁰ “Satie Binası Meselesi”, *Cumhuriyet*, 24 Haziran 1939, s.9.

⁷¹ “Satie Binası İş İçin 2 Kişi Daha Tevkif Edildi”, *Tan*, 25 Haziran 1939, s.1,10., *Cumhuriyet*, 25 Haziran 1939.

⁷² “Satie Binası Tahkikatı İlerliyor”, *Tan*, 27 Haziran 1939, s.1,10., “Satie Yolsuzluğu”, *Cumhuriyet*, 27 Haziran 1939, s.1,7.

işlerinin bunların dışında kaldığını belirtmiş, yeni müdürlüklerin bütçe toplamlarının Denizbank'ın son hazırladığı bütçe toplamından eksik olduğunu da sözlerine eklemiştir.⁷³ 1 Temmuz 1939 tarihli Cumhuriyet gazetesi bankanın tasfiyesini, “Bir buçuk senedenberi devam eden bir tecrübeden sonra deniz işlerimiz için zararlı olduğu görülen Denizbank dünden itibaren tarihe karışmıştır” ifadesiyle duyurmuştur.⁷⁴

İstanbul Dördüncü Sorğu Hâkimliği, 29 Haziran 1939'da, Satie soruşturması kapsamında Jerans Müdürü Meteos Temel, Milli Reasürans eski İkinci Müdürü Malik Kevkeb ve Milli Reasürans avukatı Atıf Ödül'ü, Bükker adlı bir şahitle önceki ifadelerinin tutmaması gerekçesiyle yüzleştirmişti. Bu yüzleştirmenin 12.500 liralık komisyon işiyle ilgili olduğu anlaşılıyordu. Satie binasının Denizbank tarafından Tesisatı Elektrikiye Türk Anonim Şirketi'nden alınması muamelesine Meteos Temel ve Atıf Ödül'ün aracılık ederek, bahsi geçen 12.500 lirayı Satie'den aldıkları ifade ediliyordu.⁷⁵

Server Bedi, 2 Temmuz 1939 tarihli yazısında Satie Davası'nda irtikâp suçu görenler arasında olmadığını belirtmiş, hakikatin muhakeme neticesinde ortaya çıkmakla beraber olayda görevi ihmal olabileceğini ifade etmişti.⁷⁶

Milli Reasürans Türk Sigorta Şirketi'nin eski Genel Müdürü Refii Bayar, savcılığın daveti üzerine 26 Haziran'da savcılığa giderek Başsavcı Onat'la görüşmüştü. Ancak bazı tutukluların hakkında ithamlarda bulunmaları üzerine incelemenin kendisine de uzanacağı anlaşıldı.⁷⁷

Milli Reasürans İkinci Müdürü Malik Kevkeb ve şirket avukatı Atıf Ödül, Refii Bayar'ın komisyon aldığını ve kendilerine de 4 bin lira

⁷³ “Satie Yolsuzluğu”, *Cumhuriyet*, 27 Haziran 1939, s.7.

⁷⁴ “Yeni Deniz ve Liman İdareleri İşe Başladı”, *Cumhuriyet*, 01 Temmuz 1939, s.7.

⁷⁵ “Satie Tahkikati”, *Cumhuriyet*, 30 Haziran 1939, s.7.

⁷⁶ Server Bedi, “Oraj Manzumesi- Satie Davası- Gene Diplomaya Dair- Sulh Alâmetleri mi?”, *Cumhuriyet*, 02 Temmuz 1939, s.5.

⁷⁷ “Satie Binasının Alım Satım İş”, *Cumhuriyet*, 03 Temmuz 1939, s.7.

susma bedeli verdiği iddia etmişlerdi.⁷⁸ Dolayısıyla Bayar'ın satın alma işlemi esnasında komisyon olarak ödenen paraya dair bilgi sorgulanmak isteniyordu. Bayar, Sorgu Hâkimliğinin 3 Temmuz'daki davetine katılamadı. Rahatsızlığı sebebiyle gelemeyeceğini belirten bir doktor raporu göndermişti.⁷⁹

Refii Bayar'ın gelememesi üzerine ifadesi evinde alındı. Bayar, Milli Reasürans Genel Müdürü iken Satie işinden alınan komisyondan kendisine hisse verildiği iddialarını reddetmişti.⁸⁰ Bayar, şirketin odacısı Abdullah Çavuş'la İkinci Müdür Malik Kevkeb'e 200 lira gönderdiğini, bunun nasıl 4 bin lira olduğunu bilmediğini açıklamıştı. Bu paranın İstanbul'daki kotrasının onarımı için gönderildiğini savunmuştu.⁸¹

Basında yer bulan Refii Bayar'ın tutuklulardan birilerine, alınan komisyona karşılık susma bedeli olarak 4 bin lira verdiği şeklindeki iddia adli mercilerce doğrulanmamıştı.⁸² Bu olay dışarıya Milli Reasürans İkinci Müdürü Malik Kevkeb ve şirket avukatı Atıf Ödül'e, Refii Bayar tarafından susma bedeli verildiği şeklinde aksetmişti. Ancak iddia sahibi Malik Kevkeb'in bunu doğrulatamadığı anlaşılıyordu.⁸³ Şirket odacısı Abdullah Çavuş, Bayar'ı haklı çıkaracak bir ifade vermişti. Buna göre Bayar'dan aldığı zarfı teslim ettiği İkinci Müdür Malik Kevkeb, kendisine başka bir zarf vermiştir. Bu zarfı Atıf Ödül'den gelmiş gibi göstererek Ödül'ün avukat ortağı Ekrem'e götürmesini istemiştir.⁸⁴

Dördüncü Sorgu Hâkimliği, 17 Temmuz 1939'da Satie soruşturmasını tamamlayarak dosyayı savcılığa intikal ettirdi. İntikalden hemen önce Milli Reasürans İkinci Müdürü Malik Kevkeb ve şirket avukatı Atıf Ödül tekrar dinlenmişlerdi. 6 bin lira komisyon ve 4 bin lira susma bedeli iddialarına açıklık getirmek üzere

⁷⁸ Mazıcı, *a.g.e.*, s.141.

⁷⁹ "Satie Tahkikati", *Cumhuriyet*, 04 Temmuz 1939, s.3.

⁸⁰ "Satie Binası Tahkikati", *Ulus*, 07 Temmuz 1939, s.6., "Satie Meselesi Dün Refi Bayarın İfadesi Alındı", *Cumhuriyet*, 07 Temmuz 1939, s.3.

⁸¹ Mazıcı, *a.g.e.*, s.141.

⁸² "Satie Meselesi", *Cumhuriyet*, 09 Temmuz 1939, s.5.

⁸³ "Satie Meselesi", *Cumhuriyet*, 12 Temmuz 1939, s.4.

⁸⁴ Mazıcı, *a.g.e.*, s.141.

dinlendikleri anlaşılıyordu. Refii Bayar'ın, alım satım işlemine karşılık verilen 12 bin liralık komisyonun yarısını aldığı, tutuklamalara denk gelen günlerde ise aldığı hissenin 4 bin lirasını iade ederek, susma bedeli gönderdiği iddiası söz konusuydu. Bayar her iki iddiayı da reddetmişti. İddia sahiplerinin de önceki söylediklerinde ısrar ettikleri öğrenilmişti.⁸⁵

Eski Denizbank Genel Müdürü Yusuf Ziya Öniş'in tahliye talebini reddeden Dördüncü Sorgu Hâkimliği, Milli Reasürans İkinci Müdürü Malik Kevkeb'in tutuksuz yargılanmasını kabul etmişti. Tahliye olan Kevkeb, Cumhuriyet gazetesine verdiği beyanatta, basında dile getirilen 4 bin liralık susma bedeline ilişkin haberlerin asılsız olduğunu ifade etmişti.⁸⁶

Kevkeb'in ardından 19 Temmuz 1939'da Jerans Şirketi Müdürü Meteos Temel de kefalet karşılığı serbest bırakıldı.⁸⁷ Ertesi gün tutuklu yargılanan dört şirket mensubu daha tahliye edildi. Denizbank Müdür Yardımcısı Tahir Kevkeb ve bankanın Yapı Servisi Şefi Mühendis Neşet Kasımgil'in talepleri ise reddedildi.⁸⁸ Böylece üç Denizbank çalışanının tutuklu yargılanmak istendiği anlaşılmıştı.

Savcılık, tahliye mevzuları arasında soruşturmanın genişletilmesi amacıyla dosyayı Dördüncü Sorgu Hâkimliğine geri vermişti. Hâkimlik, soruşturmanın noksanlarını gidermek için yeniden görüşmelerde bulunmaya başladı.⁸⁹ Genişletilen soruşturma 29 Temmuz 1939'da tamamlanarak yeniden savcılığa gönderildi.⁹⁰

Savcılık, 4 Ağustos'ta mütalaasını Sorgu Hâkimliğine iletti. Savcılığın mütalaasında Refii Bayar hakkında kovuşturmaya gerek olmadığı belirtilmişti. Bayar'ın komisyondan 6 bin lira aldığı, sonradan

⁸⁵ "Satie Tahkikatı", *Cumhuriyet*, 18 Temmuz 1939, s.2.

⁸⁶ "Malik Kevkeb, Dün Tahliye Edildi", *Cumhuriyet*, 19 Temmuz 1939, s.1,9.

⁸⁷ "Satie Tahkikatı", *Cumhuriyet*, 20 Temmuz 1939, s.9.

⁸⁸ "Satiye Tahkikatı Zanlılardan Dört Kişi Daha Dün Tahliye Edildi", *Ulus*, 21 Temmuz 1939, s.2., "Satie Mevkuflarından Dördü de Dün Öğle Üzeri Tahliye Edildi", *Cumhuriyet*, 21 Temmuz 1939, s.8.

⁸⁹ "Satie Tahkikatı Henüz Neticelendirilemedi", *Cumhuriyet*, 27 Temmuz 1939, s.6.

⁹⁰ "Satie Tahkikatı Neticelendi", *Cumhuriyet*, 30 Temmuz 1939, s.2.

4 bin lirasını Malik Kevkeb'e gönderdiği iddiaları sabit görülmemiştir. Buna karşın Denizbank'ın eski Genel Müdürü, Müdür Yardımcıları, İdare Meclisi Başkanı, Genel Sekreteri, Yapı Servisi Şefi ve Hukuk Müşaviri ile komisyon işine adı karışan iki şirketin ileri gelenleri olmak üzere on iki kişinin yargılanmasına karar verilmiştir.⁹¹

Mütalaayı inceleyen Sorgu Hâkimliği, Refii Bayar hakkındaki kovuşturmayla gerek olmadığına ilişkin isteği reddetti. Bayar'ın, Malik Kevkeb, Atif Ödül ve Meteos Temel'le birlikte TCK'nın 205. maddesinden yargılanması isteniyordu.⁹² Sorgu Hâkimliğinin dava dosyasını İstanbul Ağırceza Mahkemesine göndermesini takiben on üç sanıklı ilk duruşmanın 23 Ağustos'ta yapılacağı açıklanmıştı. Bu arada tutuklu bulunan eski Denizbank Müdürü Öniş'in tahliye talebi bir kez daha reddedilmişti.⁹³

Satie Duruşmaları

Satie Davası'nın ilk duruşması 23 Ağustos 1939'da, adli tatil nedeniyle Ağırceza yerine nöbetçi İkinci Ceza Hâkimliğinde görüldü. Sorgusu ilk yapılan eski Denizbank Genel Müdürü Yusuf Ziya Öniş'ti. Öniş, bankanın antrepo ihtiyacı için araştırmalar neticesinde önce Kabataş'taki bir bina için Emlakbank'la anlaşmalarını, ancak ipotekten kaynaklı bir ihtilaf nedeniyle binayı teslim alamadıklarını söylemişti. Ardından Jerans Şirketi'nin kendilerine Fındıklı'daki Satie binasını önerdiğini, gönderdiği banka mühendisinin bina için 223 bin liralık rapor hazırladığını ifade etmişti. Öniş, denizden dolma kısım ve rıhtımla binanın kendi belirledikleri kıymeti bulacağını ileri sürmüştü, 28 Haziran 1938'de başlayan girişimin doğal seyrini izleyerek 14 Kasım 1938'de sonuçlandırıldığını belirtmişti. Açıklamalarına devamla

⁹¹ "Satie Tahkikatı Muhakeme Safhasına Giriyor", *Cumhuriyet*, 05 Ağustos 1939, s.1,9.

⁹² "Satie Davası Mahkemeye İntikal Ediyor", *Cumhuriyet*, 09 Ağustos 1939, s.1,9., TCK'nın 205. maddesinde "devlet idaresi aleyhine işlenen cürümler" bölümünde "zimmete para geçirme ve ihtilâs" suçuna ilişkin ceza tanımlanmıştır. Bkz.; "Satie Davası Mahkemeye İntikal Ediyor", *Cumhuriyet*, 09 Ağustos 1939, s.9.

⁹³ "Satie Davası", *Cumhuriyet*, 12 Ağustos 1939, s.5.

1935 tarihli Bakanlar Kurulu Kararnamesi'ne uygun olarak hareket ettiğini, o sahadaki binaların bankaya intikal etmesi gerektiğini, istimlak girişiminin bu kararnameye aykırı olduğunu savunmuştu.⁹⁴

İlk duruşmada Denizbank Müdür Yardımcısı Tahir Kevkeb'in de sorgusu yapıldı. Kevkeb, müsvedde raporun yok edilmesinin imha amacı taşımadığını, maddi hataları düzelten yeni bir raporun eskisinin yerine geçirildiğini savunmuştu.⁹⁵

İkinci duruşma 26 Ağustos'ta gerçekleşti. Denizbank Genel Müdür Yardımcısı Hamdi Emin Çap, Satie binasının alımında görev almadığını söyledi. Bankanın Hukuk Müşaviri İsmail İsa Caniş, bir soruya cevaben binanın istimlak veya pazarlık usulüyle alınması konusunda kendisine danışılmamakla beraber pazarlıkla satın almaya bir engel olmadığı kanaatini belirtti. Sonraki duruşma 14 Eylül'e ertelendi.⁹⁶

14 Eylül 1939'daki duruşma Ağırceza Mahkemesinde görüldü. Milli Reasürans İkinci Müdürü Malik Kevkeb, "binanın alınmasına ben tavassut etmedim, bu işten dolayı komisyon da almadım" diyerek, Denizbank'la bağının olmadığını söyledi. Ardından Milli Reasürans Hukuk Müşaviri Atıf Ödül dinlendi. Olaya hangi aşamada dâhil olduğuna değinen Ödül, bir gün Refii Bayar'ın kendisini çağırarak Malik Kevkeb'in verdiği makbuzu imzalamasını istediğini, 22 Kasım 1938'de imzaladığı makbuzda satış emrine karşılık "vekâlet ücreti" olarak Jerans Şirketi'nden 6.250 lira alındığı ibaresinin yazılı olduğunu, ancak gerçekte parayı almadığını ifade etmişti. Üstelik

⁹⁴ Ali, *a.g.e.*, s.353., "Satie Dâvası Başladı", *Ulus*, 24 Ağustos 1939, s.2., "Satie Davasına Dün Başlandı", *Cumhuriyet*, 24 Ağustos 1939, s.1,6., 1935 Bakanlar Kurulu kararıyla Galata ile Fındıklı arasındaki bir kısım sahanın istimlak edilmesi söz konusu olmuştur. İstanbul liman sahası kapsamında Sarayburnu'ndan Eminönü'ne ve Galata'da Karaköy'den Güzel Sanatlar Akademisi'ne kadar devlete ait binaların da limana devredilmesi uygun görülmüştü. Denizbank kurulunca İstanbul Liman İdaresi ona bağlanmıştı. Bkz.; "Yusuf Ziya Önişin Bir Tavzihi", *Cumhuriyet*, 12 Nisan 1940, s.2., Ali, *a.g.e.*, s.352-353.

⁹⁵ "Satie Davasında İlk Gün", *Cumhuriyet*, 24 Ağustos 1939, s.6.

⁹⁶ "Satie Dâvası", *Ulus*, 27 Ağustos 1939, s.2., "Satie Muhakemesi", *Cumhuriyet*, 27 Ağustos 1939, s.8.

makbuzu imzaladığı tarihe kadar satıştan bilgisi olmadığını öne sürmüştü. Ödül, Refii Bayar'ın olayla ilişkisini ise şöyle açıklamıştı:

“Sonradan anladığıma göre Refi Bayar Atinadayken Jeransın en büyük hissedarı olan Piyos, kendisine Satie binasının Denizbanka satılması için teklifte bulunmak muvafık olacağını anlatarak, o da bu mevzula meşgul olmuş. Sonra da alınan para birkaç kişi arasında paylaşılmış, bir suitesadüf eseri olarak da, bu işte kurbanlık olmak üzere ben seçilmişim.”⁹⁷

Ödül'den sonra Denizbank Genel Müdürü Yusuf Ziya Öniş'e, Refii Bayar'ın Satie binasını satın alma konusunda temennide bulunup bulunmadığı soruldu. Öniş cevaben, “Refi Bayarla ötedenberi tanışır, muhtelif işler etrafında görüşürdük. Satie binasından da, sohbet esnasında bu kabilden, şöylece bahsedip geçti. Fakat, üzerinde durmadı ve tekrarlamadı” demişti. Duruşmanın sonunda Denizbank'ın eski Genel Müdürü Yusuf Ziya Öniş, Müdür Yardımcısı Tahir Kevkeb ve bankanın Yapı Servisi Şefi Neşet Kasımgil'in vekilleri serbest bırakılma isteklerini yinelemiş, birçok kez reddedilen talep bu sefer kabul edilmişti. Böylece dava kapsamında tutuklu yargılanan kimse kalmadı. Mahkeme heyeti gelecek duruşmayı 6 Ekim 1939'a bıraktı.⁹⁸

6 Ekim'deki duruşmada ilk olarak Refii Bayar dinlendi. Bayar, önceki duruşmada bahsi geçen Atina'da Piyos'la görüştüğü ve satış işlemi dolayısıyla komisyon aldığı şeklindeki iddiaları reddetti. Denizbank Genel Müdürü Yusuf Ziya Öniş'le mesleğe dair konularda temasları olabileceğini, aralarındaki konuşmada Satie binasının bahsi geçse bile binayı “satın alınız” demediğini söyledi. Milli Reasürans Avukatı Atif Ödül'e 6.250 lira alındığına ilişkin bir makbuz imzalaması konusunda bir şey söylemediğini ifade eden Bayar, “Komisyon meselesinden kat'ıyyen malûmatım olmadığını katiyetle bildiririm” demiş, sonradan komisyon parasından bir kısmını iade ettiğine dair bir soru üzerine ise “Ben, hiçbir kimseye böyle bir para

⁹⁷ “Satie Davası”, *Cumhuriyet*, 15 Eylül 1939, s.6.

⁹⁸ A.e.

göndermedim. Ne aldım, ne de gönderdim” diyerek iddiayı yalanlamıştı.⁹⁹

Bayar’ın ardından Jerans Şirketi Direktörü Meteos Temel sorgulandı. Temel, Jerans şirketinin esas faaliyetleri arasında alım satım işlerinin de olduğunu, bu işlerde bir kişinin komisyon almasıyla satışın halledilemeyeceğini, Satie’den aldıkları komisyonun usulüne uygun olduğunu açıkladı. Ayrıca tutuklandıktan sonra Atıf Ödül’ün kendisine gelerek, “Refi Bayar, komisyonun kendisi tarafından alındığını söyleyecek, hepimiz kurtulacağız. Sen de parayı Refi Bayarın aldığını söyle” dediğini, kendisinin bu telkine kapılarak ifadesini değiştirdiğini, dolayısıyla ilk ifadesinin doğru olduğunu öne sürdü.

Atıf Ödül’ün, telkinde bulunduğu iddiasını kabul etmemesi üzerine ikili arasında söz düellosu yaşandı. Meteos Temel, yazıhanede parayı Ödül’e kendi eliyle verdiğini, karşılığında ondan imzalı makbuz aldığını savundu. Telkin iddialarını reddeden Ödül, bu iddiaların şahitlerden sorulmasını istedi. Bunun üzerine o günlerde birlikte tutuklu bulunanların görüşüne başvurulmuş, ancak bahsi geçen olayı kimse hatırlayamamıştı.

Denizbank Müdürü Yusuf Ziya Öniş, Satie binasının keşif raporuna dair bir soru üzerine Belediye İmar Müdürü Hüsnü Bey hakkında ithamlarda bulundu. İddiasına göre bina arsa metrekare fiyatı 60 lirayken sonradan binanın değerini azaltmak adına 15 liraya düşürülmüş, ayrıca denizden dolma arsanın metrekare fiyatına ise 2,5 lira değer biçilmiştir. Öniş, İmar Müdürü’nün bu işte rolü olduğu görüşündeydi. Bu açıklamaları takiben şahitlerin dinlenmesi üzerine sonraki duruşma 20 Kasım 1939’a ertelendi.¹⁰⁰

20 Kasım’da sorgulanan Satie Şirketi Direktörü Frits Valler, bahsi geçen binanın satışıyla şahsen ilgilenmediğini, yalnızca satış sözleşmesini imzaladığını söylemiş, M. Lazyan ismini ortaya atmıştı. Dinlenen diğer şahit Denizbank İnşaat Şubesi’nden mimar Naci’ydi. Naci Bey, Satie binasının kıymetine ilişkin raporun hazırlanmasında

⁹⁹ “Satie Davasına Devam Edildi”, *Tan*, 07 Ekim 1939, s.2., “Satie Binası Davası”, *Cumhuriyet*, 07 Ekim 1939, s.2.

¹⁰⁰ “Satie Davasına Devam Edildi”, *Tan*, 07 Ekim 1939, s.2., “Satie Binası Davası”, *Cumhuriyet*, 07 Ekim 1939, s.2.

bankanın Yapı Servisi Şefi Neşet Kasımgil'e yardımcı olduğunu açıklamış, evrakta sahtecilik kapsamına giren şu iddiada bulunmuştu:

“Altı ay sonra, Neşet Kasımgil, bana evvelce verilen raporun nerede bulunabileceğini sorarak, bunun tekemmül ettirilecek ikinci bir rapor hazırlanması maksadile lâzım olduğunu söyledi. Aynı zamanda bana, bu sorduğumu kimseye söylemememi tenbih etti.”¹⁰¹

Kasımgil bu iddiaları kesin bir dille reddetti. Denizbank Genel Müdür Yardımcısı Tahir Kevkep, denizden doldurma yer konusunda maliyet ve kıymetin karıştırıldığını savunmuş, tezini kanıtlamak için bazı şahitlere bu soruyu yöneltmişti. Şahitler rıhtım kıymetinin yer ve zamana göre değişiklik gösterebileceğini söylemişlerdi. Başka şahitlerin çağırılması kararı sebebiyle duruşma 9 Aralık'a ertelendi.¹⁰²

İstanbul Defterdarı Şevket Bey, 9 Aralık 1939'da görülen duruşmada Satie binası işi basına yansıdıktan sonra Milli Reasürans Avukatı Atıf Ödül'le bir görüşmesini nakletti. Anlattığına göre Ödül bu işten komisyon almamış, ancak almış gibi makbuz verdiğini söylemiş, “artık bir defa oldu, akıbetine de katlanacağız” demiştir. Diğer şahitlerin dinlenmesinin ardından duruşma 28 Aralık'a bırakıldı.¹⁰³

28 Aralık'ta Milli Reasürans odacısı Abdullah Kadir'in ifadeleri dikkat çekti. Anlattığına göre bir gün şirketin İkinci Müdürü Malik Kevkep onu Genel Müdür Refii Bayar'ın evine göndererek kapalı zarf içinde para getirtmiş, ertesi gün daha ağırca başka bir zarfla değiştirerek bu zarfı şirketin Hukuk Müşaviri Atıf Ödül'den aldığını söylemesini istemiştir. Abdullah Bey, bu tembih üzerine zarfı Ödül'ün yazıhane ortağı Ekrem Bey'e verdiğini, zarfın içinden sekiz adet 500 liralık banknot çıktığını anlatmıştı.

Refii Bayar, odacıya kapalı zarf içinde para verdiğini doğrulamakla beraber çeşitli itirazlarda bulundu. Buna göre Denizbank Müdürü Yusuf Ziya Öniş ve diğerlerinin tutuklandığı gün Malik Kevkep

¹⁰¹ “Satie Yolsuzluğu Davası Dün de Devam Etti”, *Tan*, 21 Kasım 1939, s.7., “Satie Davası”, *Cumhuriyet*, 21 Kasım 1939, s.5.

¹⁰² “Satie Yolsuzluğu Davası Dün de Devam Etti”, *Tan*, 21 Kasım 1939, s.7., “Satie Davası”, *Cumhuriyet*, 21 Kasım 1939, s.5.

¹⁰³ “Satie İş Yolsuzluğu Davası”, *Tan*, 10 Aralık 1939, s.2., “Satie Davasına Devam Ediliyor”, *Cumhuriyet*, 10 Aralık 1939, s.2.

kendisine telefon ederek para istemiştir. Bayar, bu sebeple kendisine 400 lira gönderdiğini, üstelik iddia edildiği gibi 4 bin lira gönderecek vaziyette olmadığını söylemişti.¹⁰⁴

Diğer şahit hukuk müşaviri Rıza Bey'di. Rıza Bey, Atıf Ödül'ün kendisine Satie alım satımında 6 bin lira komisyon almadığı halde almış gibi makbuz imzalatıldığını söylediğini, ancak kimin imzalattığını söylemediğini aktarmıştı. Sonraki duruşma birkaç şahidin daha dinlenmesi için 15 Ocak 1940'a ertelendi.¹⁰⁵ 15 Ocak'ta dinlenen şahitlerden ikisi Atıf Ödül'ün, komisyon parası almadığı halde makbuz imzaladığını kendilerine anlattığını ifade etti. Soruşturmanın derinleştirilmesi için mahkemenin başka güne bırakılmasına karar verildi.¹⁰⁶

Satie binası davası sürerken satış iptali başvurusuyla meşgul olan Birinci Ticaret Mahkemesi, Satie Şirketi'nden bina parasının geri alınmasına karar vermişti. Parayı, Denizbank'ın yerine kurulan müdürlüklerden biri olan Devlet Limanları İşletme Genel Müdürlüğü'nün alarak ihtiyaçlarına sarf etmesi öngörülmüştü.¹⁰⁷ Denizbank'la Satie Şirketi arasındaki sözleşmenin feshini takiben Satie binasının ilk talibi olan Belediye Elektrik ve Tramvay Genel Müdürlüğü, binayı istimlak etmek için yeniden girişimlere başladı. Daha önce 106 bin lira kıymet biçilen binanın aradan geçen zaman göz önüne alınarak yeniden kıymetlendirilmesine karar verildi. Bu çerçevede metrekare fiyatına 25 lira kıymet biçildi.¹⁰⁸

26 Şubat 1940'daki Satie duruşması kısa sürmüş, Ekonomi Bakanlığında Başbakanlığa yazılan bir tezkere kopyasının getirilmesi kararıyla mahkeme ertelenmişti.¹⁰⁹ 11 Mart'taki duruşmada önceden

¹⁰⁴ "Satie Davası Dün Bir Kısım Şahitler Daha Dinlendi", *Tan*, 29 Aralık 1939, s.2., "Satie Binasının Alımından Çıkan Dava", *Cumhuriyet*, 29 Aralık 1939, s.6.

¹⁰⁵ "Satie Binasının Alımından Çıkan Dava", *Cumhuriyet*, 29 Aralık 1939, s.6.

¹⁰⁶ "Satie Davasında Dün Dinlenenler", *Cumhuriyet*, 16 Ocak 1940, s.2.

¹⁰⁷ "Satie Binası Parası", *Cumhuriyet*, 21 Aralık 1939, s.6.

¹⁰⁸ "Satie Binası Elektrik İdaresine Geçiyor", *Cumhuriyet*, 02 Şubat 1940, s.2.

¹⁰⁹ "Satie Davasına Devam Edildi", *Cumhuriyet*, 27 Şubat 1940, s.2.

istenen tezkere değerlendirilmiş, sonraki duruşma ay sonuna bırakılmıştı.¹¹⁰

30 Mart 1940 tarihli duruşmada savcılığın esas hakkındaki mütalaası alındı. Savcı Yardımcısı Übeyd Gilisiralıoğlu, binaya ilişkin ilk keşif raporunun imha edilerek yerine aynı tarihli yenisinin düzenlenmesinin iyi niyetli olmadığını, Ekonomi Bakanlığına hakikate aykırı beyanda bulunulduğunu, Denizbank Kanunu'na uygun hareket edilmeyerek İdare Meclisi kararı olmaksızın binaya talip olunduğunu söyledi. Bu gerekçeleri sıralayan Gilisiralıoğlu, Denizbank eski Genel Müdürü Yusuf Ziya Öniş, Genel Müdür Yardımcısı Tahir Kevkeb, Yapı Servisi Şefi Neşet Kasımgil, Hukuk Müşaviri İsmail İsa Canış, İdare Meclisi Başkanı Ziya Taner ile üyeler Cemal Şahingiray ve Sedat Erol hakkında ceza isteminde bulundu. Refii Bayar'ın da aralarında olduğu komisyon işinden yargılananlar hakkında ise şöyle dedi:

“Bu arada, binanın satın alınma işine fesad karıştırmak işinden, bütün dava edilenlerin beraetleri iktiza ettiği kanaatindeyim. Böyle bir harekette bulunulduğu hususunda karşımızda hiçbir delil mevcut bulunmamaktadır. Davada, Denizbank mensubu olmıyan Refi Bayar, Malik Kevkeb, Atif Ödül, Meteos Tamelin vaziyetleri de; bu talebimde mündemidir. Kendileri, binanın satın alınma işine fesad karıştırmakta, diğerleriyle müşterek hareket ettikleri şeklinde sevk edilmiş, iseler de bir kere diğerleri hakkında bu cihetten delil mevcut bulunmadığına nazaran, artık kendilerinin vaziyeti üzerinde ayrıca durmağı, komisyon olarak para alıp almadıklarını araştırmağı, zaid sayarım. Ve kendilerinin diğerlerine tebaan beraetleri icab ettiğini tekrarla, mütaleamı bitiriyorum.”¹¹¹

Savcılığın mütalaasını takiben sanıkların savunmalarını yapabilmeleri için sonraki duruşmanın 13 Nisan 1940'da yapılması kararlaştırıldı.¹¹² On üç kişinin yargılandığı Satie Davası'nda yedi Denizbank mensubu hakkında ceza isteminde bulunulurken komisyon işine adı karışanlar hakkında beraat istenmesi dikkat çekmişti.

¹¹⁰ “Satie Davası”, *Cumhuriyet*, 12 Mart 1940, s.2.

¹¹¹ “Satie Davası Bitti”, *Cumhuriyet*, 31 Mart 1940, s.5.

¹¹² “Satye Dâvası İddia Makamı İddiasını Serdetti”, *Ulus*, 31 Mart 1940, s.2.

Satie Savunmaları ve Karar

13 Nisan 1940'da Yusuf Ziya Öniş'in savunması yapıldı. Öniş'in Avukatı Sadi Rıza, Satie binasının liman sahasında olması bakımından Denizbank tarafından alınmasının uygun olduğunu ifade etti. Rıza, Bayındırlık ve Ekonomi Bakanlıklarının satış işlemi öncesi bankaya gönderdikleri tezkerede "bu binayı almaktan vazgeçiniz" şeklinde bir talepte bulunmadıklarını, "eğer mümkünse vazgeçiniz" dediklerini açıkladı. Basiretli bir tüccar gibi hareket edilerek binanın rakibe kaptırılmadığını belirten Rıza, bu yerinde kararlar önceden verilen Bakanlar Kurulu kararına da uyulduğunu savundu. Binanın istimlak yerine neden pazarlıkla alındığıyla alakalı suçlamaya cevaben istimlak usulüyle satın alma mecburiyeti olmadığını söylemiş, daha önce de pazarlıkla bina alındığını açıklamıştı.¹¹³

Satie Davası'nın sonraki savunması 18 Nisan'da yapıldı. Savunmaların birleştiği nokta binanın Denizbank için elverişli olduğu, pazarlık usulüne engel bir durum bulunmadığı, ilk keşif raporunun yerine ikincisinin konulmasının imha mahiyetinde değil ıslah amaçlı olduğu şeklindeydi. Birinci Ticaret Mahkemesinin Satie binasına ilişkin satış sözleşmesini fesih kararı öne sürülerek, davanın Denizbank aleyhine değil Satie Şirketi aleyhine olması gerektiği iddia edildi. Ayrıca Ticaret Mahkemesinin, Satie binasının pazarlık usulüyle alındığı gerekçesiyle verdiği sözleşmenin feshine ilişkin kararını oy çokluğuyla aldığına işaret edildi. Dolayısıyla pazarlık usulünün kanuni bir zorunluluk değil bir içtihat farkı olduğu savunuldu. Sanık vekillerinin uzun savunmalarının ardından sonraki duruşma 30 Nisan'a bırakıldı.¹¹⁴

30 Nisan 1940'da davanın son savunması yapıldı. Denizbank Genel Müdürü Yusuf Ziya Öniş savunmasında binanın banka açısından önemine değindi. İstanbul'un imar planlarını yapan Prost'un planı dâhilinde Eminönü'nden Sarayburnu'na kadar açılacak cadde sebebiyle İstanbul Belediyesinin, Denizbank antrepolarının 30 metre

¹¹³ "Satie Davası", *Cumhuriyet*, 14 Nisan 1940, s.2., "Satiye Dâvası", *Ulus*, 14 Nisan 1940, s.2.

¹¹⁴ "Satie Davası", *Cumhuriyet*, 19 Nisan 1940, s.2., "Satiye Dâvası", *Ulus*, 19 Nisan 1940, s.2.

geri çekilmesi talebinde bulunduğunu ifade etti. Bunun üzerine depoların Tophane ve Galata taraflarında toplanmasını uygun gördüklerini belirtti. İstimlak konusuna bahisle bunun istisnai bir durum olduğunu, mülkiyet hakkının en temel anayasal haklardan biri olduğunu açıkladı. Olay sonrası binanın kıymetine ilişkin hazırlanan 113 bin liralık rapora imza atanları eleştiren Öniş, zorda kalınca “alım satım kıymetini değil, istimlak kıymetini yazdık” tarzında açıklamalar yaptıklarını, “maliyet müsavi kıymettir” şeklinde iktisat prensiplerine uymayan yaklaşımlar çıkardıklarını söyledi. 106 bin lira olarak belirlenen istimlak bedelinin gerçeğe aykırı olduğunu savundu. Bu bedel tapulu yer için geçerli sayılsa bile ilaveten tapu dışında kalan 1560 metrekaarelik arsa ve 110 metrelik rıhtımın da hesaba katılması gerektiğini belirtti. Tapu Kanunu’na göre yapılacak bir hesaplamada denizden dolma yer kıymetinin 93 bin liraya ulaşacağını öne sürdü.¹¹⁵

Yusuf Ziya Öniş, savunmasının son kısmında davayı farklı bir açıdan ele aldı. Denizbank kurulurken bünyesine giren kuruluşların başında bulunanların amaçlarına ulaştıklarını iddia etti. Liman işletmesi müdürlerinin önceden pazarlık usulüne aracılık etmişken sonradan binanın sadece istimlakle alınacağı iddiasını ortaya attıklarını açıkladı. Denizbank’a hücumların “moda” olduğu zamanlarda İmpeks Olayı’yla anılan 11 vapurun aradan bir buçuk yıl geçmesine rağmen teslim alınamadığını, şimdi ise 3-4 milyon fazlasıyla siparişin söz konusu olduğunu belirtti. Bahsettiği milyonluk zararlar Satie Olayı’nda dile getirilen 100 bin liralık zararın kıyas kabul etmeyeceğini, bu olayın “dedikodudan ibaret haksız isnadat” olduğunu savundu. Öniş’in savunmasının bu kısmında dikkat çeken unsur, aleyhlerindeki algı operasyonunun Denizbank’ın tasfiyesiyle başarıya ulaştığı tespitiydi.

Son savunmayı Milli Reasürans eski Genel Müdürü Refii Bayar yaptı. Bayar kendini şöyle savundu:

“Hiçbir delil ve emare yokken, boşuna buraya kadar getirildim. Aleyhime söylenen sözler, siyahla beyazın birbirinden farklı olduğu derecede mütenakızdır. Eğer bunlar delil veya emare ise, ben bu gibi delil

¹¹⁵ “Satie Davasında Son Müdafaaalar Dün Yapıldı”, *Cumhuriyet*, 01 Mayıs 1940, s.2.

ve emarelerle maznun mevkiinde kalmaktan iftihar duyarım; çünkü, bunlarla ve bu vaziyette bir kimsenin maznunken bile masum olduğu, elle tutulur derecede barizdir.”¹¹⁶

Savunmaların sona ermesini takiben kararın hazırlanması için muhakemenin devamı 5 Haziran 1940’a bırakılmıştı. Satie Davası kararları 5 Haziran’da açıklandı. Kararda, Ekonomi Bakanlığına binanın kıymetine dair abartılı beyanda bulunulduğu sabit olmakla beraber bu harekette “sahtekârlık unsuru tahakkuk etmediği ve menfaat kasdi tespit edilmediği, müzayedeye fesad karıştırmak bahis mevzuu olmadığı” ifade edilmişti. Neticede Denizbank Genel Müdürü Yusuf Ziya Öniş ve Genel Müdür Yardımcısı Tahir Kevkeb görevlerini kötüye kullandıkları gerekçesiyle TCK’nın 240.maddesine istinaden dört buçuk ay hapis cezasına çarptırıldı. Ayrıca Denizbank Genel Sekreteri Sadun Galib ve Hukuk Müşaviri İsmail İsa’nın üç buçuk ay, bankanın Yapı ve Binalar Servisi Şefi Neşet Kasımgil’in ise üç ay hapislerine hükmedildi. Bununla birlikte Sadun Galib ve Neşet Kasımgil’in cezalarının ertelenmesine karar verildi. Diğer sanıklar beraat etti. Bununla birlikte mahkûmiyet kararı alanların temyize başvuracakları, savcılığın da sahtekârlık maddesi uygulanmadığı için kararı temyiz edeceği öğrenilmişti.¹¹⁷

Temyiz Süreci ve Nihai Karar

Mahkûmların yaptığı başvuruyu değerlendiren Yargıtay Birinci Dairesi, görevi kötüye kullanma suçunun maddi ve manevi unsurları mevcut olmadığı hükmüyle İstanbul Birinci Ağırceza Mahkemesinin mahkûmiyet kararlarını bozdu. Ancak Başsavcılık, bozma kararının düzeltilmesini istemiş, Yargıtayın dört ceza dairesi üyelerinden kurulan heyet dosyayı incelemiş, bu defa karar mahkûm olanların aleyhine bozulmuştu.¹¹⁸ Böylece Satie Davası yeniden bakılmaya başlandı.

Yeni davanın ilk celsesi 20 Ocak 1941’te yapıldı. Savcılık, verilen beraat kararlarının bozulmasını ve hapse mahkûm olanların

¹¹⁶ A.e.

¹¹⁷ “Satie Davası Bitti”, *Cumhuriyet*, 06 Haziran 1940, s.2.

¹¹⁸ “Satie Davası Yeniden Nakzedildi”, *Cumhuriyet*, 02 Aralık 1940, s.2.

cezalarının arttırılmasını talep etti.¹¹⁹ Sanıkların, Ceza Daireleri Heyetinin verdiği bozma kararına uyması istendi. Davalı vekillerin bazı evrakları incelemek için süre talep etmesi üzerine muhakemenin devamı 17 Şubat'a bırakıldı.¹²⁰ Dava edilenler 17 Şubat 1941'de, lehlerine olan bozma kararına uyulması talebinde bulundular. Mahkeme, bunu karara bağlamak için sonraki duruşmayı 13 Mart'a bıraktı.¹²¹ 13 Mart'ta davaya devam edilmiş, oluşturulacak bilirkişi heyetinin olay yerinde yeniden keşif yapması kararlaştırılmıştı.¹²²

26 Mayıs 1941'de, bilirkişi heyetinin raporu mahkemede okundu. Rapora göre binanın Denizbank tarafından satın alındığı tarihte gerçek bedeli 245 bin küsur liraydı. Savcılık ve dava edilenler rapora itiraz etmediler. Davalı vekilleri, yeni raporun binanın gerçek değerini gösterdiğine temasla devletin alım satım işleminden dolayı zarara uğratılmadığının ortaya çıktığını söylediler. Bu gelişmelerin ardından dosya savcılığa verilmiş, esas hakkındaki mütalaanın verileceği açıklanmıştı.¹²³

Savcı Ziya Yazgan, 12 Haziran 1941'de verdiği mütalaasında Denizbank erkânından Yusuf Ziya Öniş, Tahir Kevkeb ve Neşet Kasımgil'in mahkûmiyetlerini talep etti. Savunmaların yapılması için mahkeme 3 Temmuz'a bırakıldı.¹²⁴ İstanbul Birinci Ağırceza Mahkemesi son savunmaları 8 Temmuz 1941'de dinledi. Bütün sanıklar beraatlarını istedi. Karar 30 Temmuz'a bırakıldı.¹²⁵ Ancak mahkeme, karar gününde, Ekonomi Bakanlığına bir soru sorulması gereksinimiyle yargılamayı 25 Ağustos'a ertelediğini bildirdi. Bakanlığa, Satie binasının alımında Denizbank Kanunu'nun 3.maddesi

¹¹⁹ "Denizbank Davası", *Vatan*, 21 Ocak 1941, s.2., "Satie Davasına Yeniden Başlandı", *Cumhuriyet*, 21 Ocak 1941, s.2.

¹²⁰ "Satie Davasına Yeniden Başlandı", *Cumhuriyet*, 21 Ocak 1941, s.2.

¹²¹ "Satie Davası", *Cumhuriyet*, 18 Şubat 1941, s.2.

¹²² "Satie Davası", *Cumhuriyet*, 14 Mart 1941, s.2.

¹²³ "Satie Davası", *Cumhuriyet*, 27 Mayıs 1941, s.2.

¹²⁴ "Satie Davası Müddeiumumî Suçlulardan Bir Kısmının Cezalandırılmasını İstedi", *Vatan*, 13 Haziran 1941, s.2.

¹²⁵ "Satie Davasında Müdafaalar Tamamlandı", *Vatan*, 09 Temmuz 1941, s.2.

uyarınca izin almaya gerek olup olmadığı ve bu izin beş senelik İstanbul Limanı imarına ilişkin plandaki mevcudiyeti soruldu.¹²⁶

İstanbul Birinci Ağırceza Mahkemesi, Satie Davası'nı 21 Ocak 1942'de yeniden karara bağladı. Mahkeme sahtekârlık, gerçeğe aykırı beyan, görevi kötüye kullanma ve ihmal suçlarının söz konusu olmadığı hükmüyle bütün sanıkların beraatına karar verdi. Sahtekârlığın olmadığı ittifakla, diğer isnat edilen suçların olmadığı ise çoğunlukla kararlaştırıldı.¹²⁷ Mahkeme, binanın alımında devlete 144 bin lira zarar verildiği, Denizbank Kanunu'nun 21.maddesindeki istimlak mecburiyetine uyulmadığı ve Ekonomi Bakanlığından onay alınmadığı iddialarına ilişkin şu sonuçlara ulaştı:

"1)Temyiz umumî heyetinin talebi üzerine, bina mahkeme tarafından yeminli ehli vukufa takdir ettirilmiştir. Bu vukuf heyeti, bu binaya alım tarihindeki kıymeti olmak üzere 245.900 Türk lirası tesbit etmiş ve Deniz bankın kasasından 235 bin lira çıkmış olduğuna göre devletin zarar görmediği kat'iyetle meydana çıkmıştır.

2)Deniz Bank kanununun 21 inci maddesindeki istimlâkin mecburî bir keyfiyet olmadığı; ancak umumî menfaat mevzuu bahseldüğü zaman binasını satmak istemiyenlere karşı icabında müracaat edilebilecek kanunî bir yol olduğu ve bu keyfiyetin diğer kanunlarla ve Büyük Millet Meclisi ve temyiz mahkemesi tefsirleriyle teyyüd etmiş olduğu neticesine varılmıştır.

3)İktisad Vekâletinden direktif alınmadığı keyfiyetine gelince, direktifin yalnız İktisad Vekâletinden değil, fakat Vekiller Heyeti kararile kabul edilmiş olan ikinci dört senelik sanayi plânına dahil olmak itibarile, Vekiller Heyetinden bile alındığı mahkemeye ibraz ve ayrıca mahkemeye celbolunan vesaikten anlaşılmıştır."¹²⁸

Bu saptamalar üzerine sanıklar beraat ettirilmişti. Fakat Savcılık makamı karara itiraz etmiş, dosya Yargıtay Birinci Ceza Dairesine gitmişti. Bu daire, Ağırceza Mahkemesinin beraat kararını ittifakla onayladı. Buna rağmen dava süreci henüz tamamlanamamıştı. Yargıtay, son bir hamlede bulunarak davayı Genel Ceza Heyetine

¹²⁶ "Satie Davası", *Vatan*, 31 Temmuz 1941, s.2., "Satie Davası", *Cumhuriyet*, 31 Temmuz 1941, s.2.

¹²⁷ "Satie Davası Yusuf Ziya Öniş ve Arkadaşları Dün Beraat Ettiler", *Vatan*, 22 Ocak 1942, s.1., "Satie Davası Nihayet Bitti", *Cumhuriyet*, 22 Ocak 1942, s.2.

¹²⁸ "Denizbank İdarecilerine Dair Karar", *Cumhuriyet*, 28 Kasım 1942, s.2.

gönderdi. Dava, heyetin, Ağırceza Mahkemesi ile Birinci Ceza Dairesinin verdiği kararı onaylaması ile 1942 Kasım'ında nihayetlendi.¹²⁹ Böylece dört yıla yaklaşan Satie Davası'nda beraat kararları kesinlik kazandı.

Kılıç Ali, İmpeks Olayı gibi Satie Davası'nın da bir önü tertibi olduğu düşüncesindeydi. Bu düşüncesini “Yeniden birçok namuslu vatandaşların suiistimal ithamıyla muhakeme hattâ tevkif edilmek suretiyle tecelli eden mahut Satie hâdisesi, Celâl Bey ve arkadaşlarını lekemek için önü idaresinin bir komplosu idi” diyerek açıklamıştı.¹³⁰ Metin Toker ise önü'nün, kirli işlerin üstüne gitmekle birlikte skandallara Bayar'ı karıştırmadığı görüşündeydi.¹³¹

Refii Bayar'ın Ölümünün Satie Davasıyla İlişkisi

Üniversite eğitimini İsviçre'de tamamlayan Refii Bayar, Türkiye İş Bankasının memuru bulunuyordu. Bankanın bir sigorta kuruluşu olan Milli Reasürans Şirketi'nin yapılanmasında görev almıştı. Satie Olayı'nın gündeme geldiği günlerde Milli Reasürans Türk Sigorta Şirketi'nin Genel Müdürü'ydü. Hastalığını öne süren Bayar, Türkiye İş Bankasına başvurarak emeklilik talebinde bulunmuştu. Sonuç alamaması üzerine emeklilik başvurusunu tekrarlamış, bu vesileyle kendisiyle görüşen bir muhabire iki yıldır hasta olduğunu belirterek istirahat ihtiyacını dile getirmişti.¹³²

Bazı kaynaklarda Refii Bayar'ın İmpeks Şirketi kurucuları arasında olduğu ve devlet ihalelerinde rol oynadığı gerekçesiyle şirkete yönelik soruşturma esnasında sorguya çekildiği ifade edilmektedir.¹³³ Ancak

¹²⁹ A.e.

¹³⁰ Kılıç Ali, “Kılıç Ali Hatıralarını Anlatıyor Meşhur Hüsnü Çakır ve Satie hâdisesi”, *Milliyet*, 04 Nisan 1952, s.1,7.

¹³¹ Metin Toker, “İsmet Paşa İçin Atatürk'e ve Devrimlerine İhanet Etmeyecek Bir Muhalefet Liderine İhtiyaç Vardı O da Bayar'dı”, *Milliyet*, 10 Mart 1970, s.7.

¹³² “Refi Bayar, Tekrar Tekaüdlüğünü İstiyor”, *Cumhuriyet*, 31 Mart 1939, s.5., “Acı Bir Kayıp”, *Cumhuriyet*, 20 Aralık 1940, s.5.

¹³³ Bozdağ, *100. Yaşında Celal Bayar'a Armağan*, s.354., Bu kaynak referans gösterilerek Refii Bayar'ın İmpeks Şirketi kurucuları arasında olduğu diğer

Refii Bayar'ın İmpeks Şirketi kurucuları arasında olduğuna ve bu şirket kapsamında soruşturulduğuna dair somut bir bilgi bulunmamaktadır. Zaten Celal Bayar, İmpeks Olayı gündeme geldiğinde yaptığı açıklamada bu şirketten haberdar olmadığını açıklamıştı.¹³⁴ Kurucuları arasında oğlunun da bulunduğu bir şirketi hiç duymamış olması akla yatkın değildi. Bu bilgiyi aktaranlardan İsmet Bozdağ muhtemelen Refii Bayar'ın Satie Olayı'nda Millî Reasürans Şirketi'nin Genel Müdürü olarak sorgulandığı süreçten bahsetmek istemiştir.

Bilindiği üzere Satie Olayı kapsamında Refii Bayar'ın önce ifadesine başvurulmuş, ardından sanık olmuştu. Savcılık mütalaasında Refii Bayar hakkında kovuşturmaya gerek olmadığı belirtilmesine rağmen Sorgu Hâkimliği buna itiraz etmiş, komisyon işiyle ilgili olarak yargılanmıştı.¹³⁵ Ağırceza Mahkemesi 5 Haziran 1940'da on üç sanık hakkındaki kararını açıklamış, Refii Bayar beraat etmişti.¹³⁶ Hastalığı artan Bayar son günlerinde yatağa düşmüş, 19 Aralık 1940'da vefat etmişti.¹³⁷

Refii Bayar'ın hasta olduğu bilinmesine karşın bu olay sebebiyle intihar ettiği şeklinde bir iddia söz konusu olmuş, "haysiyetli bir genç olan Refii Bayar, babasına verdiği bu üzüntüye dayanamamış, şerefiyle oynanmasına razı olmamış ve hayatına son vermiştir" denilmiştir.¹³⁸ Cemil Koçak, "Refii Bayar'ın tam bu sırada intihar ettiği

yayınlarına da yansımıştır. Bkz.; Koçak, *Türkiye'de Millî Şef Dönemi*, s.220., Ayşe Hür, *Çok Partili Dönemin Öteki Tarihi I İnönü ve Bayar'lı Yıllar (1938-1960)*, İstanbul, Profil Yayıncılık, 2015, s.19., Mazıcı, a.g.e., s.141.

¹³⁴ "Şüpheli Bir İş", *Cumhuriyet*, 25 Ocak 1939, s.1,9.

¹³⁵ "Satie Tahkikatı Muhakeme Safhasına Giriyor", *Cumhuriyet*, 05 Ağustos 1939, s.1,9., "Satie Davası Mahkemeye İntikal Ediyor", *Cumhuriyet*, 09 Ağustos 1939, s.9.

¹³⁶ "Satie Davası Bitti", *Cumhuriyet*, 06 Haziran 1940, s.2.

¹³⁷ "Acı Bir Kayıp Refi Bayar Dün Sabah Vefat Etti", *Cumhuriyet*, 20 Aralık 1940, s.1,5.

¹³⁸ Bozdağ, *100. Yaşında Celal Bayar'a Armağan*, s.354., Ayrıca bkz.; İlhami Soysal, "Atatürk'ün Başbakanlığından, DP Başkanlığına", *Milliyet*, 26 Ağustos 1986, s.14., Koçak, *Türkiye'de Millî Şef Dönemi*, s.220., Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi*, s.353., Ayşe Hür, "König, İmpeks, Denizbank, Satie, Refah Olayları", *Radikal*, 22 Aralık 2013.

biliniyor” diyerek oğul Bayar’ın ölüm şeklini kesin bir hükümle ortaya koymuştu.¹³⁹ Hatta Celal Bayar’ın, oğlunun intiharından Refik Saydam’ı sorumlu tuttuğu da dile getirilmiştir.¹⁴⁰ Fakat Bayar ailesinin, intihar iddiasını kabul etmediği anlaşılmaktadır. Celal Bayar’ın kızı Nilüfer Bayar Gülsoy, bir röportajında abisinin kalp romatizmasından vefat ettiğini, intihar söylentilerinin asılsız olduğunu belirtmişti.¹⁴¹ Refii Bayar’ın oğlu Atilla Celal Bayar da babasının kalp romatizmasından hayatını yitirdiğini söylemiş, bunu Dr. Akil Muhtar Özden’in verdiği bir raporla belgelemek istemişti. Doktor raporunda Refii Bey’in hastalıklarından bahsedilmekle birlikte ölüm sebebini ortaya koyan bir bilgi bulunmamaktadır.¹⁴² Bu raporun Satie soruşturmaları esnasında ifade vermeye gitmekte zorlanan Refii Bayar’ın hastalığını belgeleme amacıyla düzenlendiği söylenebilir.

Kederli Bayar ailesi, soruşturma baskısının Refii Bayar’ın yaşamını yitirmesinde etkili olduğu kanaatindeydi.¹⁴³ Kılıç Ali, “Bütün bu tazyiklere evlâdının ve arkadaşlarının kendisi dolayısıyla maruz bırakıldıklarını bilen Celâl Bayar ise, bir tarafta, sessiz sedasız, bir Hazreti Eyüp sabrı göstermekteydi” diyerek, bu kanaate katılmıştı.¹⁴⁴

¹³⁹ Cemil Koçak, “İnönü-Bayar Kavgası Muhabbeti Hayli Gerilerde Kaldı Sanki”, *Star*, 25 Ağustos 2012.

¹⁴⁰ Soner Yalçın, *Efendi Beyaz Türklerin Büyük Sırrı*, 31.bs., İstanbul, Doğan Kitap, 2004, s.384.

¹⁴¹ Şerif Demir, “Bir Osmanlı Hanımefendisi Ve Bir Cumhuriyet First Leydisi Reşide Bayar”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı: 84, Kasım 2012, s.150.

¹⁴² Mazıcı, *a.g.e.*, s.142, 255.

¹⁴³ Celal Bayar ve ailesi, Refii Bayar’ın vefatını İnönü’nün tutumuna bağladıklarını belirtmişlerdi. Bkz.; Mehmet Barlas, “Bayar Ailesi Refii Bayar Olayından Ötürü İnönü’yü Suçlu Görür”, *Milliyet*, 22 Mayıs 1982, s.7., Mehmet Barlas, “Bayar’ın Cenazesinde”, *Milliyet*, 24 Ağustos 1986, s.1.

¹⁴⁴ Kılıç Ali, “Kılıç Ali Hatıralarını Anlatıyor Denizbank Erkânının Tevkifi ve Muhakemesi Hâdisesi”, *Milliyet*, 05 Nisan 1952, s.7., Kılıç Ali, Refii Bayar’ın vefatında bu davanın rolü olduğu görüşünü şöyle gerekçelendirmişti: “Sağlığı zaten iyi değildi. Baskılar o derece artmıştı ki, ayrıca kalp hastası da oldu. Hasta yatağından zorla kaldırılarak, adliyenin yüz merdiveninden çıkartılarak duruşma salonuna getirildi. Yorgunluktan mahkeme salonunda bayıldı. Refii Bey bu olaydan sonra bir daha kendini toparlayamadı. Hasta yatağında iken bile kendisine memurlar gönderiliyor, sorular soruluyor ve baskı yapılıyordu. Çok dayanamadı, genç yaşta hayata gözlerini kapadı.” Bkz.; Ali, *a.g.e.*, s.354.

1943'te milletvekili seçilen Hıfzı Oğuz Bekata, Bayar'a CHP Meclis Grup Başkanvekili seçtirilmesi önerisinde bulunduğunda Bayar, "evlat acısı unutulmuyor" diyerek, İnönü'ye kırıngılığını yansıtmıştı.¹⁴⁵

Celal Bayar'ın eşi Reşide Hanım da İnönü'ye tepkiliydi. Cihad Baban'ın tanıklığına göre Reşide Bayar, 1950 seçimlerinden önceki bir gün sofrada eşine, "gözümde hiç bir şey yok... Refii'nin intikamını almazsan hakkımı helâl etmem... Elverir ki çocuğumun öcü alınsın" diyerek öfkesini göstermiştir. Uzunca bir süre evlat acısını içine attığı anlaşılan Celal Bayar ise cumhurbaşkanı seçildikten sonra belediye seçimleri dolayısıyla İnönü'nün verdiği demeçlere hiddetlendiğinde bu acısını şöyle dışa vurmuştur:

"...aklına başına alsın!.. Evlâdımızın hayatıyla oynadı, affettik... Benimle oynadı, kusuruna bakmadık... Şimdi memleketle oynuyor... Dedim ya, aklını başına alsın, çünkü ben kızsam onu evvelâ asarım, sonra muhakeme ettirim..."¹⁴⁶

Demokrat Parti iktidarının ilk döneminde İsmet İnönü'nün oğlu Ömer İnönü'nün adı bir davaya karıştı. Ömer İnönü, bir kadını otomobille ezmekle yargılanmış, beraat etmişti. Ancak Celal Bayar'ın, dava vesilesiyle İnönü'den oğlunun intikamını almaya çalıştığı şeklinde bir söylenti çıktı. Bu durum siyaset hayatında "Bayar ile İnönü arasında kan davası" olduğu haberlerini doğurdu.¹⁴⁷ Böylece ikili arasındaki şahsi meselelerin siyaset sahasına yansıdığı görülmüştü.

Sonuç

Türkiye İş Bankası Genel Müdürü olarak öne çıkan Celal Bayar, devletçilik dönemine geçişte Atatürk tarafından Ekonomi Bakanlığına getirilmiş, aşırı devletçi görüşlerin frenlenmesine katkı sağlamıştı. Bu süreçte İnönü'ye rağmen Atatürk'ün desteğiyle makamını korumuştur.

¹⁴⁵ Nalân Seçkin, "Bayar'ın Vasıyeti", *Güneş*, 22 Mayıs 1987.

¹⁴⁶ Cihad Baban, *Politika Galerisi Büstler ve Portreler*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1970, s.60-61.

¹⁴⁷ Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973: DP'nin Altın Yılları 1950-1954*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1990, s.61-62., "Siyaset Hayatında Kan Davası Söylentisi Başlıyor", *Milliyet*, 06 Kasım 1983, s.3.

Atatürk'ün kendisine duyduğu güvenin en önemli göstergesi ise iktisadi konularda görüş ayrılıkları yaşadığı İnönü'nün yerine onu Başbakanlığa getirmesi olmuştur.

Türkiye İş Bankası deneyimlerinden faydalanan Bayar, kısa sürede Denizbank'ı faaliyete geçirdi. Atatürk'ün hastalığı ilerliyordu. İnönü ile rekabete girmeyen Bayar, onun cumhurbaşkanlığı yolunu açık tutarak işini kolaylaştırdı. Atatürk'ün vefatıyla İnönü cumhurbaşkanı seçilmiş, Bayar makamında bırakılarak mükâfatını almıştı. Fakat Bayar koltuğunu iki buçuk ay koruyabildi. İlk tavizini Tefrik Rüştü Aras ve Şükrü Kaya'yı kabine dışında bırakarak verdi. Hükümet kurulduktan sonra Milli Eğitim, Ekonomi ve Milli Savunma bakanları değişti. İkinci Bayar Hükümeti kısa sürede önemli bir revizyona uğramıştı.

İlk Bayar döneminin en önemli ekonomik hamlelerinden sayılan Denizbank aleyhine açılan soruşturmalar hükümetin otoritesini iyice sarsmış, hükümete son darbeyi İmpeks ve Satie Olayları vurmuştu. Skandal haberlerine rağmen görevini sürdürmeye kararlı olan Bayar, seçimlerin yenilenmesi kararını takiben istifa etmişti. Hükümeti sarsan soruşturmaların ana konusu Denizbank'tı. Denizbank'la ilişkileri olan İmpeks ve Satie Şirketleri de soruşturmalara dâhil edildi. Celal Bayar'ın oğlu Refii Bayar, Milli Reasürans Şirketi Genel Müdürü olarak Satie Davası'nda yargılandı.

İmpeks, Kemal ve Şakir Seden kardeşler tarafından kurulmuş bir komisyon şirketi idi. Şirketin, İngiltere'ye sipariş edilecek gemilerin alımında devlet kurumlarını temsil ettiği savıyla iş bağladığı, karşılığında yüzde 4 ila 6 arasında komisyon aldığı öne sürülmüştü. Şirket Denizbank'tan teminat mektubu almıştı. Ayrıca diğer kardeş Süleyman Seden Denizbank Teknoloji Şubesi Müdürü'ydü. Dolayısıyla Denizbank kısa sürede töhmet altında kalmıştı. Başbakan Bayar olayın üzerine gidileceğini açıkladıktan bir gün sonra istifasını sunmuştu.

İmpeks, Bayar Hükümeti'nin yıpratılmasına vesile olan son olaydı. Soruşturma neticesinde iddiaların asılsız olduğu anlaşılmış, siyasal içerikli bir iktisadi soruşturma olduğu izlenimi kuvvetlenmişti. Bu arada sözleşme aşamasına gelen gemi siparişleri önce askıya alınmış, ardından sözleşme dışında kalmıştı.

İmpeks Olayı'ndan hemen önce 106 bin lira değerindeki Satie binasının Denizbank tarafından 250 bin liraya satın alınarak devletin zarara uğrattığı öne sürülmüştü. Bayındırlık Bakanlığı, Ekonomi Bakanlığına yazarak Denizbank'ın mümkünse binayı almaktan vazgeçmesini, kendilerinin istimlak sürecini tamamladığını bildirmişti. Fakat Denizbank yönetimi bunu dikkate almayarak yüksek bir bedelle binayı satın almıştı. Binanın hesaplı bir fiyatla istimlak edileceği bilindiği halde işlemin gerçekleştirilmesi kamu kaynaklarının israf edilerek, komisyon adıyla yandaşların ihya edilmesi olarak yorumlanmıştı.

İmpeks ve Satie Olayları Denizbank'a gölge düşürmüştü. Skandal söylentileri Denizbank Genel Müdürü'nü istifa ettirmiş, Genel Müdür Yardımcısı ve İdare Meclisi Başkanı görevden alınmıştı. Denizbank'ın tasfiyesi kapsamında İdare Meclisi üyeleri azledildi. Türkiye İş Bankası da operasyona uğradı. Böylece bankacılık sektöründeki Bayar kadroları büyük ölçüde görevden el çektirildi.

Satie Olayı'nda komisyon içinde adı geçen şirketlerden Jerans Genel Müdürü ile Milli Reasürans İkinci Müdür ve avukatı bir süre tutuklu yargılanırken Milli Reasürans eski Genel Müdür Refii Bayar ilk aşamada dava dışında kalmıştı. Savcılık mütalaasında Refii Bey hakkında dava açmaya gerek görülmemişti. Ancak Sorgu Hâkimliği onu da davaya dâhil etmişti. Duruşmaların ardından hazırlanan savcılık mütalaasında Refii Bayar'la birlikte komisyon işlerinden yargılananların tümü hakkında beraat istenmişti. Dava sonucunda komisyon işlerine adları karışanlar aklanırken Denizbank erkânı, üç ila dört buçuk ay arası hapis cezasına çarptırılmıştı. Böylece davanın kamuoyunda yaratıldığı etkiyle örtüşmediği görülmüştü. Üstelik temyiz ve yeniden yargılamalarla dört yıla varan Satie Davası'nın bütün sanıkları beraat etmişlerdi.

Refii Bayar bu süreçte yaşamını yitirdi. Kalp hastalığı ya da intihar sebebiyle hayatının sona erdiği şeklinde bir yargıda bulunmak, çalışmanın sınırları dışında kalmaktadır. Bununla birlikte oğul Bayar'ın ölümünde Satie Olayı'nın yıpratıcı bir etki oluşturduğu söylenebilir. Aynı yıpratıcı etki Celal Bayar'ın istifasında da söz konusuydu.

Cumhurbaşkanı seçilen İnönü, iktisadi konular başta olmak üzere geçmişte anlaşmazlıklar yaşadığı Bayar'a hükümeti kurma görevi

vermişti. Kanaatimizce yolunu açık tutan Bayar'ı böylece ödüllendirmişti. Fakat kendi kadrolarına zemin hazırlama adına Bayar'ı yıpratma fırsatlarını kullanmayı da ihmal etmemişti. Bu girişimlerin en önemlisi faaliyetlerine kuşkuyla bakılan Denizbank üzerinden yürütülmüştü.

Denizbank soruşturmalarında Bayar merkezli çevrelerle hesaplaşma seziliyordu. Bayar, kamuoyunu etki altında bırakan soruşturmalarla hırpalanmıştı. Büyük ümitlerle kurulan bankanın kadroları azledilmiş, yetkileri bağımsız bütçeli yeni müdürlüklere bırakılmıştı. İktisadi gerekçelerle Başbakanlığa getirilen Bayar, aynı gerekçelerle görevden alınmıştı. İnönü, geçiş dönemini Bayar'la tamamladıktan sonra hükümeti vefakâr arkadaşı Refik Saydam'a teslim etmişti. Bu sürece hizmet eden İmpeks ve Satie Olayları misyonlarını tamamlamış, siyasal içerikli iktisadi soruşturmalar arasındaki yerlerini almışlardı.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

BCA, Fon No: 30 18 1 2 Kutu No: 82 Dosya No: 6 Sıra No: 2, s.1.

BCA, Fon No: 30 18 1 2 Kutu No: 85 Dosya No: 117 Sıra No: 18, s.1.

BCA, Fon No: 30 18 1 2 Kutu No: 86 Dosya No: 14 Sıra No: 5, s.1.

BCA, Fon No: 30 1 0 0 Kutu No: 83 Dosya No: 521 Sıra No: 2, s.1-5.

Kitaplar

Akın, Rıdvan, *Türk Siyasâl Tarihi 1908-1920*, İstanbul, XII Levha Yayınları, 2010.

Ali, Kılıç, *Atatürk'ün Sırdaşı Kılıç Ali'nin Anıları*, Haz. Hulûsi Turgut, 18.bs., İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2016.

Atay, Falih Rifki, *Çankaya*, İstanbul, Bateş Yayınları, 1980.

Aydemir, Şevket Süreyya, *İkinci Adam (1884-1938)*, C.I, 14.bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2011.

Aydemir, Şevket Süreyya, *İkinci Adam (1938-1950)*, C.II, 11. bs., İstanbul, Remzi Kitabevi, 2011.

Baban, Cihad, *Politika Galerisi Büstler ve Portreler*, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1970.

- Boratav, Korkut, *Türkiye’de Devletçilik*, 2.bs., Ankara, İmge Kitabevi, 2006.
- Bozdağ, İsmet, *Bilinmeyen Yönleriyle Celal Bayar*, İstanbul, Emre Yayınları, 2005.
- Bozdağ, İsmet, “Celal Bayar’ın Hayat Hikayesi”, *100. Yaşında Celal Bayar’a Armağan*, Haz. Mükerrerem Sarol, İsmet Bozdağ, İstanbul, Tercüman Yayınları, 1982, s.323-381.
- Çavdar, Tevfik, *Türkiye’de Liberalizm (1860-1990)*, Ankara, İmge Kitabevi, 1992.
- Çavdar, Tevfik, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, 2.bs., Ankara, İmge Kitabevi, 1999.
- Hür, Ayşe, *Çok Partili Dönemin Öteki Tarihi I İnönü ve Bayar’lı Yıllar (1938-1960)*, İstanbul, Profil Yayıncılık, 2015.
- İnönü, İsmet, *Defterler 1919-1973*, Haz. Ahmet Demirel, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2016.
- İnönü, İsmet, *Hatıralar*, 4.bs., Haz. Sabahattin Selek, Ankara, Bilgi Yayınevi, 2014.
- Koçak, Cemil, “Siyasal Tarih (1923-1950)”, *Yakınçağ Türkiye Tarihi 1908-1980*, C.I, Haz. Sina Akşin, İstanbul, Milliyet Yayınları, [t.y.], s.127-211.
- Koçak, Cemil, *Türkiye’de Millî Şef Dönemi (1938-1945)*, C.I, 7.bs., İstanbul, İletişim Yayınları, 2015.
- Kutay, Cemal, *Celal Bayar’ın Yazmadığı ve Yazmayacağı Üç Devirden Hakikatler*, İstanbul, Alioğlu Yayınevi, 1982.
- T.B.M.M. Zabıt Ceridesi*, Devre:V, Cilt: XXI.
- Tezel, Yahya S., *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, 5.bs., İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2002.
- Toker, Metin, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973: DP’nin Altın Yılları 1950-1954*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1990.
- Tural, M. Âkif, *Atatürk Devrinde İktisâdi Yapılaşma ve Celâl Bayar (1920-1938)*, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987.
- Turan, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi III: Yeni Türkiye’nin Oluşumu (İkinci Bölüm)(1923-1938)*, 2.bs., Ankara, Bilgi Yayınevi, 2010.
- Turan, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi IV: Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (Birinci Bölüm)(10 Kasım 1938-14 Mayıs 1950)*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1999.
- Ulutan, Burhan, “Celâl Bayar’ın Ekonomi Politikası ve Uygulamaları”, *100. Yaşında Celal Bayar’a Armağan*, Haz. Mükerrerem Sarol, İsmet Bozdağ, İstanbul, Tercüman Yayınları, 1982, s.273-321.
- Yalçın, Soner, *Efendi Beyaz Türklerin Büyük Sırrı*, 31.bs., İstanbul, Doğan Kitap, 2004.

Makaleler

Demir, Şerif, "Bir Osmanlı Hanımefendisi Ve Bir Cumhuriyet First Leydisi Reşide Bayar", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı: 84, Kasım 2012, s.143-165.

Kaya, Mehmet Orhan, "Vesayet Demokrasisi ve Türkiye Örneği", *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*, C.XV, Sayı:2, 2013, s.491-538.

Gazeteler

Ali, Kılıç, "Kılıç Ali Hatıralarını Anlatıyor Tıpkı Yavuz-Havuz Gibi Meşhur İmpeks Hâdisesi", *Milliyet*, 03 Nisan 1952.

Ali, Kılıç, "Kılıç Ali Hatıralarını Anlatıyor Meşhur Hüsni Çakır ve Satie hâdisesi", *Milliyet*, 04 Nisan 1952.

Ali, Kılıç, "Kılıç Ali Hatıralarını Anlatıyor Denizbank Erkânının Tevkifi ve Muhakemesi Hâdisesi", *Milliyet*, 05 Nisan 1952.

Barlas, Mehmet, "Bayar Ailesi Refii Bayar Olayından Ötörü İnönü'yü Suçlu Görür", *Milliyet*, 22 Mayıs 1982.

Barlas, Mehmet, "Bayar'ın Cenazesinde", *Milliyet*, 24 Ağustos 1986.

Bedi, Server, "Oraj Manzumesi- Satie Davası- Gene Diplomaya Dair- Sulh Alâmetleri mi?", *Cumhuriyet*, 02 Temmuz 1939.

Felek, Burhan, "Yol olmasın!", *Cumhuriyet*, 24 Ağustos 1950.

Hür, Ayşe, "König, İmpeks, Denizbank, Satie, Refah Olayları", *Radikal*, 22 Aralık 2013.

Koçak, Cemil, "İnönü-Bayar Kavgası Muhabbeti Hayli Gerilerde Kaldı Sanki", *Star*, 25 Ağustos 2012.

Nadi, Nadir, "Cumhuriyet Rejiminde Demagojiye Yer Yoktur", *Cumhuriyet*, 28 Ocak 1939.

Nadi, Yunus, "Yeni Hükümet", *Cumhuriyet*, 26 Ocak 1939.

Seçkin, Nalân, "Bayar'ın Vasiyeti", *Güneş*, 22 Mayıs 1987.

Soysal, İlhami, "Atatürk'ün Başbakanlığından, DP Başkanlığına", *Milliyet*, 26 Ağustos 1986.

Toker, Metin, "İsmet Paşa İçin Atatürk'e ve Devrimlerine İhanet Etmeyecek Bir Muhalefet Liderine İhtiyaç Vardı O da Bayar'dı", *Milliyet*, 10 Mart 1970.